

---

1. Problemy z nazewnictwem¹

- ▶ j. ang.: *development economics, developmental economics, economics of development, economic development*;
- ▶ j. franc.: *l'économie du développement*;
- ▶ j. polski – terminy używane czasem jako synonimy:
  - *ekonomia polityczna zacofania gospodarczego* (T. Szentes),
  - *ekonomia polityczna krajów rozwijających się* (S. Tiulpanow),
  - *makroekonomia krajów mniej zaawansowanych* (J. Nowicki),
  - *ekonomia zacofania i rozwoju* (Z. Kozak).

---

2. Zakres badawczy ekonomii rozwoju²

- Pojęcie węższe: teoria rozwoju (ang.: *development theory*, fr.: *la théorie du développement*) - obejmuje swym zasięgiem różne teoretyczne koncepcje rozwoju ekonomiczno-społecznego;
- Niekiedy ekonomia rozwoju pojmowana bywa w sensie uniwersalnym, dotycząc wszystkich krajów świata, niezależnie od poziomu ich zaawansowania gospodarczego;
- Często zakres badawczy ekonomii rozwoju odnoszony jest jedynie do krajów rozwijających się
- Ekonomia rozwoju obok aspektów teoretycznych obejmuje też badania empiryczne i stosowane: formułuje zalecenia pod adresem praktyki życia ekonomiczno-społecznego, tj. zawiera elementy rekomendowanych strategii rozwoju i pożądanej polityki gospodarczej.
- Według M.P. Todaro zakres zainteresowań ekonomii rozwoju jest szerszy niż tradycyjnej makro- i mikroekonomii, bo zajmuje się ona nie tylko optymalizacją procesów produkcji, ale też właściwą dystrybucją wytworzonych dóbr, usług i dochodów między poszczególne grupy społeczne;
- Zdaniem Z. Kozak – ekonomię rozwoju można nazwać też „ekonomią i teorią życia ludzi biednych, a jej tematem jej badań jest głównie „analiza istoty i przyczyn masowego ubóstwa oraz czynników, kierunków i narzędzi pobudzania rozwoju”; zajmuje się ona również „analizą, doskonaleniem i upowszechnianiem strategii rozwoju, opracowywanych i stosowanych przez rządy i organizacje międzynarodowe” w krajach ubogich.
- Czyli: ekonomia + wątki społeczne (dość często stosowane pojęcie: socjologia rozwoju)
- Większość autorów podręczników do ekonomii rozwoju rezygnuje z precyzyjnego definiowania tego przedmiotu wykładów i dyscypliny badawczej – zwykle podaje się pytanie badawcze i zakres zagadnień
- Przykład: japońscy ekonomiści Y. Hayami i Y. Godo we wstępie *Development Economics: From the Poverty to the Wealth of Nations* (Oxford/New York 2005, Third Edition) wskazują, że podstawowym zadaniem ekonomii rozwoju jest analiza możliwości przezwyciężenia ubóstwa przez kraje o niskim dochodzie;
- Ekonomia rozwoju powinna starać się udzielić odpowiedzi na pytanie jak w warunkach dzisiejszego świata gospodarki o niskim dochodzie mogą wejść na ścieżkę rozwoju gospodarczego.
- Odmienne definicje *development economics* można znaleźć w encyklopedii ekonomii (Bell C. "development economics", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, 1987) - ekonomia rozwoju została określona jako „gałąź ekonomii zajmująca się aspektami gospodarczymi procesu rozwoju w krajach o niskim dochodzie.”
- Podkreślając dalej, że „koncentruje się ona nie tylko na metodach wspierania wzrostu, lecz także na sposobach wykorzystania indywidualnego potencjału szerokich warstw ludności”, autor cytowanego hasła stwierdza, że powstające w ramach *development economics* teorie i modele powinny być użyteczne dla polityków gospodarczych w wewnętrznym życiu ekonomicznym i w stosunkach krajów rozwijających się z zagranicą.

---

¹ MSc Karina Jędrzejowska (Globalisation and Development Institute of Victoria University of Manchester)

² MSc Karina Jędrzejowska (Globalisation and Development Institute of Victoria University of Manchester)

3. Studia nad rozwojem³

- ▶ Studia nad rozwojem (*development studies, les études du développement*)
- ▶ Relatywnie nowy (około 20-30 lat) interdyscyplinarny kierunek działalności naukowo-badawczej i kształcenia w zakresie nauk społecznych, zajmujący się problematyką krajów rozwijających się;
- ▶ Obok ekonomii rozwoju *development studies* obejmują takie dyscypliny jak: socjologia i antropologia rozwoju, historia gospodarcza, geografia, ekologia, demografia, strategie industrializacji, problemy rozwoju rolnictwa i kwestie żywienia, zarządzanie projektami rozwojowymi, systemy polityczne krajów rozwijających się, kraje rozwijające się wobec procesów globalizacji administracja publiczna, polityka oświatowa, etnografia...
- ▶ Główne ośrodki akademickie to m.in.:
  - ▶ *Institute of Development Studies (IDS)*, University of Sussex, Brighton
  - ▶ *Institute of Development and Policy Management (IDPM)*, University of Manchester
  - ▶ *Development Studies Institute (DESTIN)*, London School of Economics
  - ▶ *Institut des Etudes du Développement Economique et Social* (Sorbona)
  - ▶ *Institut de Hautes Etudes Internationales et du Développement* (Genewa)
- ▶ Od połowy lat 70. XX wieku aktywnie działa Europejskie Stowarzyszenie Instytutów ds. Rozwoju (EADI – *European Association of Development Research and Training Institutes*);
- ▶ Od 1984 badania prowadzone są w ramach mandatu Uniwersytetu Narodów Zjednoczonych (UNU – *United Nations University*): *World Institute for Development Economics Research of the United Nations University (UNU-WIDER)* bada kwestie związane z rozwojem gospodarczym i ubóstwem w skali świata i ewentualne rozwiązania problemów krajów rozwijających się (nastawienie na praktykę).
- ▶ W Wielkiej Brytanii działa *Development Studies Association (DSA)* grupujące zarówno placówki badawcze jak i badaczy rozwoju.

4. Geneza ekonomii rozwoju jako dyscypliny badawczej⁴

- ▶ Ekonomia rozwoju powstała w ośrodkach uniwersyteckich krajów Zachodu w II połowie lat 40. XX wieku;
- ▶ Awansowała do rangi odrębnej dziedziny badawczej nauk ekonomicznych i przedmiotu wykładów w latach 50., natomiast upowszechniła się szerzej w latach 60. i 70. XX wieku.
- ▶ Przyczyny wyodrębnienia się ekonomii rozwoju:
  - dostrzeżenie rosnących dysproporcji rozwojowych i głębokich różnic ekonomiczno-społecznych między poszczególnymi państwami;
  - konieczność wyeliminowania groźby światowej „eksplozji demograficznej”, braku żywności (kryzysu żywnościowego) i wyczerpania się zasobów naturalnych;
  - powojenne sukcesy w odbudowie ze zniszczeń krajów Europy Zachodniej (dzięki Planowi Marshalla);

---

³ MSc Karina Jędrzejowska (Globalisation and Development Institute of Victoria University of Manchester)

⁴ J.w.

5. Wczesne nurty ekonomii rozwoju⁵

- ▶ Za pierwszą książkę poświęconą ekonomii rozwoju uważa się opublikowaną w 1947 r. pracę K. Mandelbauma: „Uprzemysłowienie terenów zacofanych” („*The Industrialization of Backward Areas*”).
- ▶ Od lat 50-tych do połowy lat 70-tych w ekonomii rozwoju dominowały - jak podkreślają Z. Kozak i R. Piasecki – następujące kierunki badawcze:
  - nawiązujące do dorobku ekonomii neoklasycznej modele wzrostu kumulatywnego i ortodoksyjne teorie rozwoju (akcentujące kluczową rolę niedoboru kapitału, wykorzystania nadwyżek siły roboczej, wyboru technik produkcji i metod industrializacji),
  - opisowe teorie modernizacji (o rodowodzie socjologicznym),
  - powiązane z keynesizmem strukturalne teorie rozwoju,
  - radykalne i marksistowskie teorie rozwoju gospodarczo-społecznego,
- ▶ Od połowy lat 70-tych zaczęła się faza kryzysu i przewartościowań, kiedy to D. Seers - jeden z pionierów ekonomii rozwoju – ogłosił jej upadek („śmierć”) jako samodzielnej i twórczej dziedziny badań.

6. Ekonomia rozwoju od lat 80. XX wieku⁶

- ▶ W latach 80. „ekonomia rozwoju zaczęła opowiadać się za wolnym rynkiem w gospodarce, a także za ograniczeniem roli państwa w życiu gospodarczym” (R. Piasecki);
- ▶ Upowszechnienie poglądów liberalnych i reform prorynkowych (liberalizacji, prywatyzacji i deregulacji) oraz programów dostosowań strukturalnych, realizowanych przez KSR w ramach ich współpracy z MFW i Bankiem Światowym, zgodnie z tzw. konsensusem waszyngtońskim.

Od połowy lat 90. XX wieku – „nowe spojrzenie” na ekonomię rozwoju – nacisk na likwidację ubóstwa (MDGs), dominacja poglądów o kluczowej roli instytucji w rozwoju gospodarczym.

---

⁵ MSc Karina Jędrzejowska (Globalisation and Development Institute of Victoria University of Manchester)

⁶ J.w.

7. Dualizm rozwojowy we współczesnym świecie⁷

Definicja pojęcia „Kraje rozwijające się” :

W literaturze przedmiotu występuje wiele nazw określających biedne kraje świata:

- Kraje słabo rozwinięte
- Kraje zacofane
- Kraje nieuprzemysłowione
- Trzeci Świat
- Południe

Terminy te stosowane są w odniesieniu do grupy około 140 państw Afryki, Ameryki Łacińskiej, Azji i Oceanii

Najpopularniejsza, najczęściej przywoływana jest Klasyfikacja Banku Światowego (na podstawie poziomu współczynnika „GNI” - dochodu narodowego brutto) per capita w 2008 roku. Wg niej aby państwo zaliczone zostało do grupy państw rozwijających się musi spełniać następujące warunki:

- ▶ low income, \$975,00 lub mniej;
- ▶ lower middle income, \$976,00 \$3`855,00;
- ▶ upper middle income, \$3`856,00 \$11`905,00;
- ▶ high income, \$11`906,00 lub więcej.

„Kraje rozwijające się są ogromnie zróżnicowane pod względem stopnia rozwoju cywilizacyjnego i wysokości PKB brutto na mieszkańca. Wg Banku Światowego (World Development... 2004) dzieli się je na grupę o niskim dochodzie (USD 510) oraz grupę krajów o średnim niskim dochodzie(USD 4770). Charakteryzują się one głębokimi kontrastami dochodowymi, społecznymi o regionalnymi.”⁸

Wyszczególnić można następujące cechy charakterystyczne państw rozwijających się:

- Rozwarstwienie dochodów, niski poziom PKB *per capita*
- Ubóstwo i niedożywienie
- Rolniczy charakter gospodarki
- Dualizm gospodarczy i technologiczny
- Silna presja demograficzna
- Szybkie tempo urbanizacji
- Niepełne wykorzystanie siły roboczej
- Niewystarczający rozwój instytucji
- Degradacja środowiska naturalnego
- Dziedzictwo kolonialne
- Niekorzystne warunki geograficzne

8. Wzrost i rozwój gospodarczy

WZROST GOSPODARCZY:

Zwiększenie globalnej produkcji dóbr i usług wytworzonych przez dane społeczeństwo w określonym czasie

- Produkcję zazwyczaj wyraża się poprzez PKB lub PNB
- Ani PKB, ani PNB nie są doskonałe...
- Rozwiązanie: PKB lub PNB per capita

ROZWÓJ GOSPODARCZY:

Pojęcie szersze od W.G., uwzględniające postęp społeczno-techniczny, wzrost dobrobytu ludności, przemiany strukturalne w gospodarce

---

⁷ MSc Karina Jędrzejowska (Globalisation and Development Institute of Victoria University of Manchester)

⁸ Ryszard Piasecki

Miary czynników ekonomicznych.

PKB (*per capita*) Najpopularniejszy miernik. Choć niedoskonały, obrazuje zwykle również sytuację w pozostałych kategoriach społeczno-gospodarczych; naturalnie na obszarach (w krajach) o najniższych dochodach, mają miejsce następujące zjawiska:

- Najkrótsza długość życia
- Najwyższa śmiertelność dzieci
- Wysoki przyrost naturalny
- Niski poziom wydatków na naukę
- Wysoki odsetek analfabetów w społeczeństwie

PPP (*purchase power parity*) parytet siły nabywczej. Za jego pomocą przelicza się waluty w taki sposób, aby ustalić ich rzeczywistą siłę nabywczą. parytet siły nabywczej różni się od kursu walutowego - może być od niego wyższy lub niższy⁹. Głównymi przyczynami różnicowania kursu walutowego i wartości waluty według parytetu siły nabywczej są:

- różnice cen towarów i usług w porównywanych krajach, wyrażające różnice kosztów poszczególnych czynników wytwórczych, w tym kosztów pracy
- polityka kursu walutowego w porównywanych krajach (celowe zawyżanie lub zaniżanie kursu),
- różnice kosztu dóbr publicznych i zakresu korzystania z nich.

EVI (*economic vulnerability index*) indeks wrażliwości ekonomicznej. Pozwala on na ocenę podatności gospodarek światowych na zakłócenia. Jest wypadkową poziomu następujących zmiennych:

- Wielkość populacji
- Oddalenie (odległość od potencjalnych partnerów w wymianie)
- Koncentracja handlu i eksportu
- Udział rolnictwa i rybołówstwa w PKB,
- Wielkość zjawiska bezdomności w wyniku katastrof naturalnych
- Zmienność produkcji rolniczej
- Zmienność dochodów z eksportu dóbr i usług¹⁰

Pozostałe kryteria używane dla określenia wrażliwości ekonomicznej to PKB oraz HAI. Jedynie gospodarki krajów o wielkości ludności mniejszej niż 75 milionów mogą być rozpatrywane przy użyciu indeksu wrażliwości ekonomicznej.

Miary czynników społecznych i kulturowych m.in.:

HAI (*human assets index*) Indeks zasobów ludzkich. Jest wypadkową poziomu następujących zmiennych:

- Odsetek odżywionych (zaspokojone podstawowe potrzeby żywieniowe)
- Poziom opieki zdrowotnej
- Poziom edukacji
- Poziom alfabetyzacji wśród dorosłych¹¹

HDI (*human development index*) Wskaźnik rozwoju społecznego. Jest miarą syntetyczną opartą na średniej wskaźników obejmujących trzy podstawowe sfery życia:

- zdrowia (oceniana poprzez wskaźnik przeciętnej długości życia),

---

⁹ Błaszczynski A., "Słownik pojęć ekonomicznych Glossary of Economic Terms", Szkoła Zarządzania Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1995

¹⁰ UNCDF – United Nations Capital Development Found

¹¹ UNCDF – United Nations Capital Development Found

- edukacji (wskaźnik alfabetyzmu, tj. umiejętności pisanie i czytania ze zrozumieniem i wskaźnik skolaryzacji)
- dochodu przypadającego na głowę mieszkańca (PKB *per capita*).

Konstrukcja wskaźnika określa skrajne, docelowe wartości w każdej z wymienionych sfer. Informacje zawarte w HDI nie obejmują całości elementów zawartych w koncepcji rozwoju ludzkiego, ponieważ nie wszystkie jakościowe cechy rozwoju można zmierzyć, a dla wielu z kolei brakuje danych, bo nie są zbierane dane źródłowe lub nie prowadzi się odpowiednich szacunków.¹²

Zróznicowanie krajów pod względem wybranych wskaźników

- Rozwój niekoniecznie jest tożsamy ze wzrostem
- W biednych krajach wzrost jest warunkiem koniecznym lecz niewystarczającym do osiągnięcia celów rozwojowych
- Brazylia do końca lat 90. XX wieku: przykład wzrostu bez rozwoju
- Kostaryka: sukces rozwojowy (jedyne tego typu w Ameryce Łacińskiej)
- Ale: ostatnie 10 lat – odwrócenie ról???

9. Państwa najmniej rozwinięte (LDCs)

LDC (*Least developed state*) Państwo najmniej rozwinięte to nazwa używana względem kraju, który w ocenie ONZ, wykazuje najniższe wartości socjoekonomicznych wskaźników rozwoju, takich jak HDI, spośród wszystkich krajów świata. Państwo może być zaklasyfikowane jako LDS o ile spełnia trzy następujące kryteria¹³:

- Średnia dochodu per capita (PKB) z trzech ostatnich lat nie przekracza **905 USD** (musi przekroczyć 1086 USD aby państwo opuściło listę)
- Niedobór zasobów ludzkich (opieka zdrowotna, szkolnictwo, alfabetyzacja) (**HAI**)
- Duża wrażliwość ekonomiczna kraju (**EVI**)

Least Developed States by HDI ¹			
Rank	Country	2007	2006>>2007
38	Etiopia	0.414	▲ 0.012
39	Mozambik	0.402	▲ 0.005
40	Gwinea Bissau	0.396	▲ 0.005
41	Burundi	0.394	▲ 0.007
42	Chad	0.392	▼ 0.001
43	DRK	0.389	▲ 0.018
44	Burkina Faso	0.389	▲ 0.005
45	Mali	0.371	▲ 0.005
46	Rep. Środ. Afr.	0.369	▲ 0.002
47	Sierra Leone	0.365	▲ 0.008
48	Afganistan	0.352	▲ 0.002
49	Niger	0.340	▲ 0.005

Klasyfikacja na dzień dzisiejszy obejmuje 49 państw. (29 stycznia 2009)¹⁴

¹² Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie http://www.unic.un.org.pl/nhdr/nhdr2004/roz12_hdi.pdf

¹³ UN-OHRLLS The Criteria for the identification of the LDCs <http://www.unohrlls.org/en/ldc/related/59/>: – tłumaczenie Marek Kosiorek

¹⁴ UN-OHRLLS Least Developed Countries. (2009-01-29)

Ubóstwo to pozbawienie, ograniczenie dobrobytu. Niezdolność do uzyskania minimalnego standardu życia. Określenie używane dla określenia stanu osób, rodzin lub grup, których środki są ograniczone w takim stopniu, że poziom ich życia obniża się poza akceptowalne minimum w kraju zamieszkania.

Z uwagi na dysproporcje rozwojowe w różnych krajach, brak precyzyjnej i ogólnie akceptowanej definicji ubóstwa, można jednak wyróżnić dwa podstawowe jego typy:

- **Ubóstwo absolutne** – stan warunków bytowych, który uniemożliwia lub w istotnym stopniu utrudnia realizację podstawowych funkcji życiowych.
- **Ubóstwo względne** – poziom dochodów jednostki, który jest mniejszy niż przeciętny poziom dochodów lub wydatków, przyjęty w danej społeczności lokalnej lub w danym kraju.

Linie względnego ubóstwa:

Wartość realna zmienia się wraz z przeciętnym poziomem życia w danym kraju. Najczęściej 50% przeciętnych dochodów lub połowa mediany dochodów;

Linie subiektywnego ubóstwa: wyznaczone wprost przez opinię społeczną.

Pomiar ubóstwa to wybór wskaźnika dobrobytu/ubóstwa i odpowiedniej linii obrazującej wartość progową; Linie bezwzględnego ubóstwa.

Zazwyczaj: pomiar dochodu lub pomiar wydatków konsumpcyjnych - pieniężne wskaźniki dobrobytu:

- **CBN** (*Cost-of-Basic Needs*) - koszyk dóbr, niezbędnych do podtrzymania funkcji życiowych człowieka i sprawności psychofizycznej. Uwzględnia on jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia i zagrożenia życia. W skład koszyka minimum egzystencji wchodzi potrzeby mieszkaniowe i artykuły żywnościowe. Łączny koszt nabycia (zużycia) tych dóbr określa wartość koszyka, która stanowi granicę ubóstwa skrajnego.
- **Minimum socjalne:** taki poziom niskich dochodów, który pozwala normalnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa i nie pozwala wpaść w ubóstwo
- **FEI** (*Food Energy Intake*) Pomiar dziennego spożycia kalorii - alternatywna metoda pomiaru ubóstwa

Granica ubóstwa

Podstawową kategorią metodologiczną w badaniach nad ubóstwem jest jego granica. Jest ona kategorią praktyczną, na podstawie której ustalane są działania w dziedzinie zabezpieczenia społecznego.

Można wyróżnić trzy podejścia do statystycznego określenia granic ubóstwa:

- **metoda obiektywna** -na podstawie poziomu dochodów lub wydatków gospodarstw domowych
- **metoda subiektywna** -na podstawie subiektywnych ocen gospodarstw domowych
- **przy zastosowaniu niepieniężnych wskaźników** charakteryzujących warunki mieszkaniowe i zasobność gospodarstwa domowego.

Zasięg ubóstwa

Mierzy odsetek społeczeństwa, który znajduje się poniżej linii ubóstwa łatwy do zmierzenia i interpretacji

Problem: jak biedni są „biedni”?

Jeśli biedni staną się biedniejsi, indeks nie pokaże

Najłatwiejsza metoda na obniżenie wartości indeksu: wydobyć z ubóstwa ludzi tuż poniżej granicy ubóstwa

Zwykle przeliczany z badań dotyczących gospodarstw domowych na jednostki – możliwe błędy i przeoczenia...

Luka dochodowa

To różnica między kwotą, stanowiącą granicę ubóstwa a otrzymywanym dochodem.

Suma luk ubóstwa dla wszystkich członków grupy (warstwy społeczeństwa poniżej granicy ubóstwa) pokazuje ile środków wystarczy, aby wyeliminować problem ubóstwa przy optymistycznym założeniu, że środki byłyby dystrybuowane wyłącznie do ubogich.

Wskaźnik luki dochodowej – relacja wysokości luki dochodowej do wysokości granicy ubóstwa wyrażona w %. Ukazujący, o ile procent przeciętne wydatki gospodarstw domowych z danej grupy są niższe od danej granicy ubóstwa. Wskaźnik luki dochodowej **informuje o głębokości ubóstwa** - ukazuje, o ile procent przeciętne wydatki gospodarstw domowych z danej grupy są niższe od danej granicy ubóstwa.

Wskaźniki ubóstwa społecznego

Wskaźniki agregatywne

HPI (Human Poverty Index) Wskaźnik Ubóstwa Społecznego. Opisuje standard życia w zakresie społecznego rozwoju intelektualno-ekonomicznego. Specjaliści ONZ postrzegają go za **bardziej miarodajny niż PKB, czy HDI**, bowiem brane są w jego przypadku, pod uwagę nie tylko zarobki w odniesieniu do struktury demograficznej, ale porównanie ze stopniem ubóstwa, i poziomem rozwoju intelektualnego: analfabetyzmem czy długoterminowym brakiem zatrudnienia. Wyróżnia się HPI-1 i HPI-2, które stosuje się zależnie od ogólnego poziomu rozwoju badanego państwa.

HPI-1 dla państw rozwijających się:

$$HPI-1 = \left[\frac{1}{3} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha) \right]^{\frac{1}{\alpha}}$$

Im mniejsza wartość HPI tym poziom ubóstwa jest mniejszy

P1: Prawdopodobieństwo niedożycia **40** roku życia, mierzone przy urodzeniu (x100)

P2: Poziom alfabetyzacji wśród dorosłych

P3: Średnia arytmetyczna populacji bez dostępu do ulepszonych źródeł wody (pompy) oraz populacji dzieci z niedowagą w danym wieku

α : 3

HPI-2 stosuje się dla krajów OECD¹⁵ o wysokich dochodach

$$HPI-2 = \left[\frac{1}{4} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha + P_4^\alpha) \right]^{\frac{1}{\alpha}}$$

P1: Prawdopodobieństwo niedożycia **60** roku życia, mierzone przy urodzeniu (x100)

P2: Poziom wtórnego analfabetyzmu wśród dorosłych

P3: Populacja o dochodach poniżej progu ubóstwa (poniżej 50% mediany dochodów)

P4: Wskaźnik chronicznego bezrobocia (trwającego 12 miesięcy lub więcej)

α : 3

Kraje o najniższej wartości HPI-2:

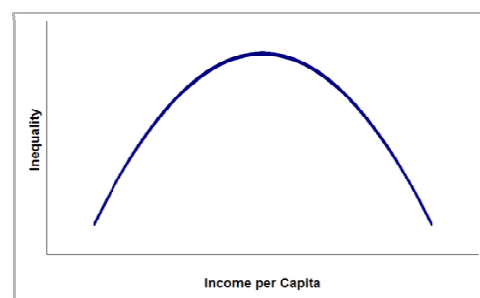
1	Szwecja	6,3
2	Norwegia	6,8
3	Finlandia	8,1
5	Holandia	8,1
6	Dania	8,2
7	Niemcy	10,3
8	Szwajcaria	10,7
9	Kanada	10,9
10	Luksemburg	11,1

¹⁵ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

Krzywa Kuznetsa

Graficzny obraz hipotezy Simona Kuznetsa, że nierówności ekonomiczne rosną na przestrzeni czasu, kiedy państwo jest w fazie rozwoju, po czym po osiągnięciu przeciętnego poziomu zysków (PKB) nierówności zaczynają się zmniejszać.

Współczynnik Simona Kuznetsa

Miara wysokości dochodów płynących do najbogatszych (najbogatsze 20%) oraz dochodów płynących do najbiedniejszych gospodarstw domowych (najbiedniejsze 40%). Idealna wartość współczynnika jest wtedy gdy **w tworzeniu PKB ma udział 20% najbogatszej i 40% najbiedniejszej ludności.**

Kuznets miał dwa względnie pokrywające się wytłumaczenia tego fenomenu:

- migracja pracowników z sektora rolniczego do przemysłowego,
- pracownicy sektora rolniczego podejmują prace w mieście

W obu przypadkach nierówności zaczną maleć po przejściu ponad 50% pracowników do sektorów lepiej płatnych.

Współczynnik Corrado Giniego

Inaczej **Wskaźnik Nierówności Społecznej**, stosowany do liczbowego wyrażania nierównomiernego rozkładu dóbr, w szczególności nierównomiernego rozkładu dochodu. Rozkład dochodów w społeczeństwach jest bardzo zróżnicowany, a przyczyny występowania nierówności bardzo złożone.

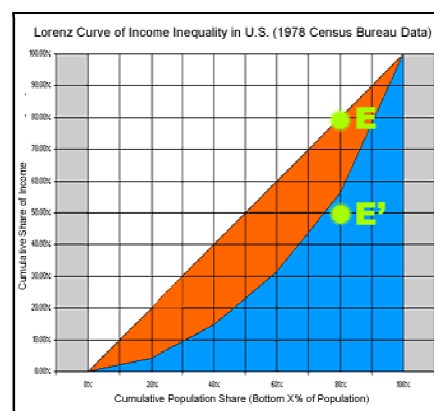
Wysokość dochodów zależy od:

- poziomu wykształcenia,
- wykonywanego zawodu,
- intensywności pracy,
- miejsca zamieszkania,
- wielkości rodziny,
- predyspozycji fizycznych i umysłowych.

Współczynnik Giniego należy interpretować w ten sposób, że im jest wyższy tym nierówności w dochodach w danym kraju są większe. Im większa jego wartość tym większa koncentracja kapitału a co za tym idzie dysproporcje dochodowe.

Wizualizacją współczynnika jest Krzywa Lorenza. Krzywa nachylona pod

kątem 45° stopni przedstawia równomierny rozkład dochodów w społeczeństwie. **Równomierny rozkład dochodów oznacza np., że 80% dochodów otrzymuje 80% społeczeństwa** (punkt E). Przykładem nierówności może być fakt, że 80% ludności dysponuje zaledwie 50% dochodów (Punkt E'). Natomiast jeżeli dochody ludności zostaną opodatkowane punkt E' przesunie się w lewo.

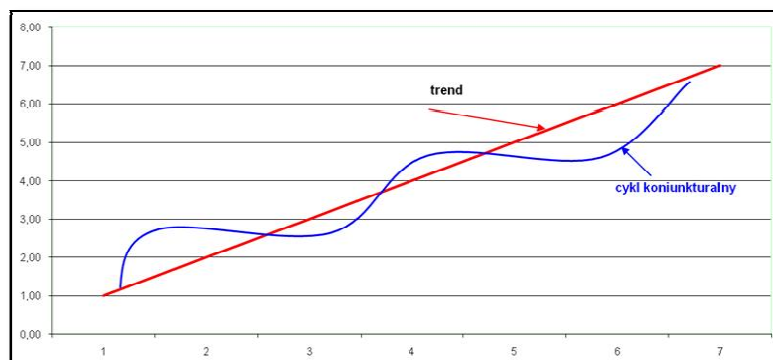

Co ciekawe w Polsce miara tego współczynnika jest większa niż np. w Mongolii ...

Wahania koniunktury

Rodzaje wahań aktywności gospodarczej

- **Trend** - reprezentuje on w sposób systematyczny i regularny długookresowe zmiany występujące w rozwój produkcji
- **Wahania cykliczne**- powtarzające się ze względną regularnością zmiany aktywności gospodarczej, wyrażające się fluktuacjach wokół trendu
- **Wahania sezonowe**- zmiany aktywności gospodarczej występujące w ciągu określonego okresu (np. w tych samych porach roku)
- **Wahania przypadkowe** – spowodowane jednorazowymi zdarzeniami o charakterze losowym

Cykle koniunkturalne wyróżniają się następującymi cechami odróżniającymi je od wahań sezonowych i przypadkowych:

- obejmują swym zasięgiem całą gospodarkę
- mają charakter krótko - a przede wszystkim średniookresowy
- powtarzają się ze względną regularnością - wahania te są wynikiem samo wzmacniających się mechanizmów wewnętrznych, występujących w gospodarce.

Wyróżniamy następujące typy **klasycznych cykli koniunkturalnych**:

Krótkie (Kitchina)

- Ok. 3-4 lata
- Główna przyczyna – zmiana stanu zapasów, cen hurtowych, jak również z rozliczaniem operacji bankowych.
- łagodne zakończenie

Średnie (Jurgala)

- Ok. 6-10 lat
- Związane ze zmianami wydatków inwestycyjnych (zmiany wyposażenia technicznego produkcji), PKB, inflacją i bezrobociem
- Często kończą się gwałtownie, nagłym załamaniem rynku, paniką na rynkach

Długie (fale Kondratiewa)

- Ok. 45-60 lat
- Związane z odkryciami lub ważnymi innowacjami technicznymi oraz procesem ich rozprzestrzeniania się, zmiany na rynku pieniądza, wydarzenia polityczne.

Klasyczny cykl koniunkturalny ma 4 fazy

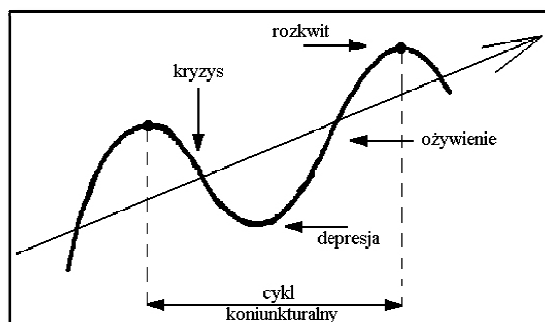
Oraz ich podstawowe cechy klasycznych cykli koniunkturalnych:

4 fazy

- faza kryzysu
- faza depresji
- faza ożywienia
- faza rozkwitu

2 punkty zwrotne

- dno
- szczyt

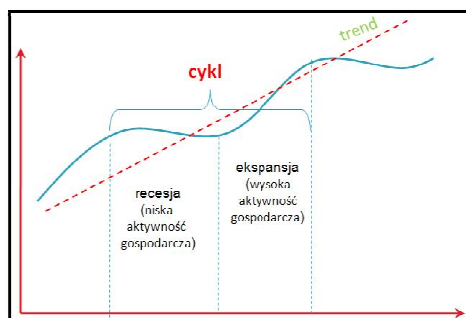
Cykl współczesny

Współczesny cykl koniunkturalny ma 2 fazy

W cyklach współczesnych wyróżnia się dwie fazy: ożywienie (ang. Expansion) i recesję (Contraction). Cykle występujące w krajach wysoko rozwiniętych mają często własności różne w stosunku do właściwości cykli w gospodarkach, w których występują głębokie przemiany systemowe.

Cechy cykli w krajach wysoko rozwiniętych:

- długość cykli zawiera się w przedziale 5,5-9,0 lat
- długość faz cykli jest zróżnicowana, tj. faza dużej dynamiki wzrostu jest nieco dłuższa (3-5 lat) niż faza małej dynamiki wzrostu (2,5-4 lat)
- amplituda cykli jest niewielka i dodatnia
- intensywność cykli jest stosunkowo mała, przy czym jest ona większa w sytuacji, gdy cykle są wyodrębnione w szeregach produkcji sprzedanej przemysłu, a nie w danych PKB.

Cykl klasyczny	Cykl współczesny
cykl czterofazowy: ożywienie, rozkwit, kryzys, depresja	cykl dwufazowy: faza wysokiej i faza niskiej aktywności gospodarczej
punkty zwrotne gwałtowne, ostre	punkty zwrotne łagodne
<ul style="list-style-type: none"> - faza pomyślnej koniunktury 4-6 lat - faza spadkowej koniunktury 4-6 lat - Cykl 8-12 lat	<ul style="list-style-type: none"> - faza pomyślnej koniunktury 2-3 lat - faza spadkowej koniunktury 1,5-2 lat - Cykl 3,5-5 lat
niska częstotliwość zmian	wysoka częstotliwość zmian

Przyczyny zachodzenia cykli koniunkturalnych w formie współczesnej można zamknąć na poniższej liście:

- wieloletnie i skuteczne oddziaływanie polityki stabilizacyjnej państwa
- dynamiczna ekspansja sektora usług, który charakteryzuje się dużą odpornością na spadki koniunktury
- istnienie bardziej wiarygodnych informacji o sytuacji gospodarczej i jej perspektywach
- szybkość przepływu informacji
- procesy globalizacji i internacjonalizacji
- współczesny system bankowy i finansowy

Są to powody dla których **cykle klasyczne są charakterystyczne dla regionów mniej przewidywalnych**, niż regionów rozwiniętych i bardziej niestabilnych, zaś współczesne dla krajów rozwiniętych.

Wzrost gospodarczy jest to stałe zwiększanie zdolności danego kraju do produkcji towarów i usług pożądaných przez ludzi. W dłuższym okresie czasu nie przebiega równomiernie. W gospodarce rynkowej przechodzi on różne **fazy: przyspieszenia i zwolnienia tempa wzrostu**. W pewnych okresach może wystąpić głębsze lub mniejsze załamanie gospodarcze.

Wzrost gospodarczy mierzy się **tempem wzrostu dochodu** narodowego inaczej **stopą wzrostu gospodarczego**

$$R = \frac{\Delta Y}{Y}$$

R - tempo wzrostu gospodarczego

Delta Y - przyrost dochodu narodowego w ciągu roku

Y - poziom dochodu narodowego osiągnięty w poprzednim roku

Czynniki wzrostu gospodarczego

- **Postęp techniczny** - zależy od poziomu innowacji i badań naukowych. Zwiększa rentowność kapitału i pozwala stawić czoła konkurencji rozwiniętych gospodarek. Jednak warunkiem wykorzystania innowacji technologicznych i wyników badań naukowych jest zaplecze finansowe. Tylko silny i bogaty kraj może sobie pozwolić na finansowanie badań naukowych, a następnie wdrożenie wyników tych badań. Jest to czynnik, który powoduje długoterminowy wzrost gospodarczy.
- **Praca** - zarówno pod względem ilości, jak i jakości. Poziom wykształcenia polepsza jakość i zwiększa rentowność pracy. Bardzo duże znaczenie mają koszty pracy, czyli koszty, które musi ponieść pracodawca z tytułu zatrudnienia pracownika. Kolejnym czynnikiem wpływającym na efektywność pracy jest zakres jej automatyzacji oraz stopień rozwoju technologicznego kraju. Im on jest wyższy tym wyższy jest wskaźnik efektywności wykorzystania czasu pracy i potencjału pracowników.
- **Kapitał** - to zasoby środków wykorzystane w procesie wytwarzania produkcji. Podstawowe formy kapitału produkcyjnego to kapitał rzeczowy, kapitał finansowy i kapitał ludzki. Kapitał rzeczowy jest tym większy, im większy jest kapitał finansowy w gospodarce. Kapitał rzeczowy stanowi bowiem formę lokowania (inwestowania) kapitału finansowego. W gospodarkach rozwiniętych wolnym kapitałem finansowym dysponują instytucje finansowe. Do instytucji finansowych zaliczamy banki, fundusze inwestycyjne czy emerytalne, pełniące funkcje instytucji pośrednictwa finansowego, ale także takie podmioty, jak giełda, Komisja Papierów Wartościowych i Giełd, czy inne wykonujące specyficzne funkcje na rynkach finansowych. Sposób organizacji tych instytucji, instrumenty finansowe, którymi dysponują, a także przyjęte w gospodarce zasady ich funkcjonowania tworzą system finansowy. System finansowy decyduje o zdolności gospodarki do efektywnego transformowania kapitału finansowego w kapitał rzeczowy. Słabo rozwinięty system finansowy ogranicza możliwości szybkiego powiększania rozmiarów kapitału rzeczowego. W ostatnich latach coraz większego znaczenia dla gospodarki nabiera kapitał intelektualny.
- **Otoczenie zewnętrzne** - żaden kraj nie może rozwijać się sam. Gospodarka krajowa prowadzi ze światem zewnętrznym wymianę towarów, kapitałów, wyników badań naukowych.

Rozwój gospodarczy jest pojęciem szerszym, obejmuje ono bowiem nie tylko wszystkie składniki wpływające na wzrost dochodu narodowego, ale także jakościowe przemiany zachodzące w dłuższym okresie w rzeczowej, własnościowej i instytucyjnej strukturze gospodarki narodowej w metodach wytwarzania i stosunkach ekonomicznych.

Czynniki wzrostu i rozwoju

Czynniki o charakterze ekonomicznym:

- Wielkość i efektywność zasobów ludzkich
- Rozmiary kapitału
- Zasoby bogactw naturalnych
- Poziom infrastruktury

Czynniki o charakterze techniczno – organizacyjnym:

- Postęp naukowo – techniczny
- Postęp w dziedzinie organizacji pracy i produkcji
- Postęp w dziedzinie rozwoju technologii

Czynniki o charakterze społecznym:

- Poziom oświaty i kultury
- Ochrona zdrowia i opieka społeczna
- Zabezpieczenia społeczne
- Zasady podziału dochodu narodowego

Warunki wstępne wzrostu i rozwoju

- **odpowiednia ilość i jakość pracy.** Siła robocza powinna mieć odpowiednie właściwości, aby mogła okazać się użyteczna we wdrażaniu nowych technologii. Najważniejsze z nich to: wykształcenie, umiejętności zawodowe, nawyki produkcyjne i motywacje do systematycznej pracy, jej doskonalenia i angażowania tych umiejętności do pomnażania produkcji;
- **odpowiednia ilość i jakość kapitału w postaci maszyn,** wyposażenia i surowców. Podaż kapitału zależy od udziału oszczędności w PKB. Im w danym kraju jest niższy PKB per capita, tym bardziej odczuwa się niedostatek kapitałów;
- **odpowiednia ilość i jakość zasobów naturalnych.** We współczesnym świecie czynnik ten jest istotny, lecz nie decydujący. Japonia, która posiada niewielkie zasoby naturalne, osiągnęła wysoki poziom rozwoju i najwyższe wskaźniki wzrostu dzięki jakości posiadanej siły roboczej i niezwykle dużym skłonnościom do oszczędzania;
- **wysoki poziom techniki i technologii.** Technologia to wiedza o tym, jak przekształcać zasoby w dobra i usługi. O jej poziomie decyduje rozwój nauki. Badania naukowe tworzą podstawy podnoszenia poziomu techniki i technologii;
- **sprzyjające czynniki socjokulturowe kształtujące etos pracy,** wpływające na sumienność, skłonność do rywalizacji i podejmowanie wyzwań, jakie tworzy środowisko, samoodpowiedzialność za własną pomyślność.

Teorie popytowe

Keynesowskie teorie wzrostu gospodarczego

Keynes: inwestycje są podstawową siłą napędową w gospodarce

Teoria Keynesa wiąże **wzrost gospodarczy z interwencją państwa**, - czynnikiem koordynacji koniecznej w sytuacji wysoko zaawansowanego społeczeństwa procesów produkcyjnych. Stanem normalnym gospodarki kapitalistycznej jest stan niepełnego wykorzystania zdolności wytwórczych. Czynniki określające stopień wykorzystania zdolności wytwórczych w gospodarce, a w konsekwencji także wytworzonej produkcji i dochodu narodowego, tworzą tylko pewną ramę, określającą górny, maksymalny poziom dochodu narodowego, ponieważ nie można wytworzyć więcej, niż pozwala na to istniejący zasób kapitału i istniejąca podaż siły roboczej. Dla wyjaśnienia tego problemu rozwija on tzw.

Popytowa teoria kształtowania się dochodu narodowego.

W krótkim okresie rozmiary produkcji i dochodu narodowego są określane przez rozmiary globalnego popytu społeczeństwa. Ten zaś określany jest przez wydatki społeczeństwa, które można sprowadzić do wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych.

Keynes zależnościom między wielkościami gospodarczymi nadaje charakter przyczynowo-skutkowy. Kładzie jednocześnie nacisk na widzenie kwestii gospodarczych w krótkich okresach.

Ten model wzrostu zbudowany jest z trzech głównych komponentów.

- **wielkości traktowane jako dane:** zasoby siły roboczej, jej ilość i jakość, gusty, przyzwyczajenia konsumentów, struktura społeczna decydująca o podziale; istniejący stan techniki wraz z wyposażeniem kapitałowym, infrastrukturą, stanem wiedzy i nauki oraz polityka pieniężna lub podaż pieniądza.
- **zmienne niezależne,** to jest czynniki psychologiczne (psychiczna skłonność do konsumpcji, przewidywanie przyszłej dochodowości kapitałowej); krzywa krańcowej wydajności kapitału oraz stopa procentowa.
- **zmienne zależne,** którymi są dochód narodowy i zatrudnienie oraz agregatowe wielkości związane z tworzeniem i podziałem dochodu narodowego jak oszczędności, konsumpcja i inwestycje.

Mechanizm napędzający działalność gospodarczą w przedsiębiorstwach jest związany nie z procesem wytwarzania i otrzymywania dochodów, lecz z procesem ich wydawania. Ekonomiczna logika gospodarki rynkowej wyraża się tym, że wydatki na konsumpcję i inwestycje decydują o wielkości produkcji i usług, oraz tym samym o dochodach przedsiębiorstw, pracowników i państwa. To rozumowanie opiera się na fundamentalnym założeniu, że co jeden wyda to drugi zarobi. Nikt nie będzie produkował, jeżeli nie znajdzie zbytu na wytworzone towary. Zmniejszenie się wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych oznacza spadek

produkcji i tym samym spadek zysków. W ten sposób wydatki gospodarstw domowych, różnych instytucji i przedsiębiorstw wpływają na aktywność gospodarczą.

Według Keynesa inwestycje są podstawową siłą napędową w gospodarce, gdyż są ściśle powiązane z ogólną aktywnością gospodarczą za pośrednictwem zmian w globalnym popycie. Wydatki inwestycyjne są powiązane ze wzrostem dochodu narodowego. Wzrost inwestycji zatem spowoduje zwielokrotniony przyrost dochodu narodowego, zaś zmniejszenie inwestycji spowoduje jego spadek. Inwestycje tworzą popyt na dobra kapitałowe rośnie więc produkcja, a wraz z nią zatrudnienie i rosną dochody zarobione przez pracowników. Wydane dochody na konsumpcję tworzą dodatkowy popyt, który wpływa na wzrost produkcji dóbr konsumpcyjnych, wzrost zatrudnienia i dalszy wzrost dochodów. Dochody nowo zatrudnionych pracowników znów są dzielone na bieżące wydatki konsumpcyjne i na oszczędności. W miarę jak nowo zatrudnieni pracownicy zwiększają swoją konsumpcję, wywołuje to wzrost dochodów i w określonej części wzrost wydatków innych osób.

Teorie neoklasyczne¹⁶

Gospodarka kapitalistyczna funkcjonuje w warunkach pełnego zatrudnienia i pełnego wykorzystania

Przeciwdziałanie i usuwanie interwencji instytucji publicznych w działanie rynku, a także likwidację jej negatywnych konsekwencji.

czynników wytwórczych, a o ogólnych rozmiarach inwestycji decydują oszczędności nagromadzone z dochodu narodowego. Jak już wspomniano, zrównanie tych dwóch wielkości zapewnia stopa procentowa, która w neoklasycznych teoriach wzrostu pełni funkcję głównego regulatora indywidualnych decyzji w zakresie zarządzania i inwestowania. O stopie wzrostu dochodu narodowego decydują czynniki leżące po stronie podaży, tj. stopa przyrostu naturalnego ludności oraz postęp techniczny, który określa tempo wzrostu wydajności pracy. Nie istnieje zjawisko niedostatecznego lub nadmiernego popytu efektywnego. W teorii tej zakłada się także nieograniczony zakres substytucji między kapitałem, będący skutkiem zmian ich względnych cen. O stopie wzrostu przesądzają głównie możliwości wzajemnego zastępowania czynników produkcji.

Cechą modeli neoklasycznych jest dążenie do wewnętrznej doskonałości i logiki formalnej tworzonych konstrukcji oraz eksponowanie mikroekonomicznego mechanizmu kształtowania się cen. Tendencja do ogólnej równowagi dynamicznej jest rzeczywistą, a nie modelową cechą gospodarki kapitalistycznej.

Wzrost gospodarczy zależy od trzech czynników:

- oszczędności z bieżących dochodów, które prowadzą do wzrostu zasobów kapitałowych środków produkcji,
- postępu technicznego umożliwiającego wzrost produkcji z danych zasobów
- powiększania się produkcyjnej ludności kraju.

- Akumulacja kapitału uważana za motor wzrostu gospodarczego
- Stałe tempo długookresowego wzrostu

Model Solowa

Długookresowy wzrost jest zależny od oszczędności i inwestycji, określa go bowiem egzogenicznie dany postęp techniczny – wzrost stopy oszczędności (a zatem i inwestycji) prowadzi do przejściowego przyspieszenia tempa wzrostu dochodu, trwale zwiększa się tylko absolutny poziom dochodu. Na skutek malejących przychodów z dodatkowych nakładów kapitału stopa wzrostu dochodu dostosowuje się w czasie do stopy wyznaczonej egzogenicznie przez wzrost ludności oraz postęp techniczny. Tradycyjne modele wzrostu powstałe na podstawie modelu Solowa wskazywały, że oddziaływanie polityki ekonomicznej może dotyczyć jedynie poziomu dochodu, a nie tempa jego wzrostu w długim okresie – na przykład wyższe podatki mogą wpływać na obniżenie produktu, nie będą jednak stanowić negatywnych bodźców do poszukiwania bardziej efektywnych metod produkcji (czyli nie będą oddziaływać na postęp techniczny, od którego zależy długookresowy wzrost). Podobnie jest w warunkach obniżki podatków – choć spadek ten pobudza wzrost inwestycji w krótkim okresie, to nie będzie wpływać na wzrost w okresie długim, w związku z przyjętym przez tradycyjne modele założeniem o malejących przychodach z kapitału w miarę zwiększania nakładów inwestycyjnych.

¹⁶ Na podstawie pracy pod red. U. Kaliny-Prasznic, Leksykon Polityki Gospodarczej, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005

Monetaryzm to doktryna ekonomiczna charakteryzująca się silnym poparciem i wiarą w skuteczność mechanizmów rynkowych i niechęcią do nadmiernej interwencji państwa w gospodarkę. Monetaryzm ogólnie biorąc jest powrotem do klasycznych, XIX-wiecznych poglądów w tej sprawie (choć jest on obecnie dużo bardziej subtelny i złożony) stojącym w ostrym konflikcie z inną szkołą ekonomiczną zwaną keynesizmem. Monetarystą jest w tym sensie zwolennik tej szkoły myślenia ekonomicznego. Monetaryzm w drugim sensie tego słowa charakteryzuje się silną wiarą w samoregulujące się mechanizmy rynkowe, odrzucaniem tych form interwencjonizmu państwowego, które wiążą się z dużym wpływem pieniądza z kasy państwa oraz postulowaniem prowadzenia stałej i przewidywalnej polityki "mocnego" pieniądza i co za tym idzie odrzucanie koncepcji "naprawiania" gospodarki przez zmiany podstawowych stóp procentowych. Trzeba jednak zauważyć, że nie każdego zwolennika wolnego rynku można określić jako monetarystę.

Nowa ekonomia klasyczna¹⁷

Wychodząc z założenia o doskonałej konkurencyjności rynków, oznaczającej możliwość natychmiastowego dostosowywania się popytu, podaży i ceny do nowej sytuacji, zarówno na rynkach produktów, jak i czynników produkcji oraz uwzględniając hipotezę racjonalnych oczekiwań, zwolennicy nowej szkoły klasycznej odrzucają możliwość skutecznego wpływu polityki gospodarczej państwa, zarówno w krótkim, jak i długim okresie, na kształtowanie się takich wielkości, jak produkcja czy zatrudnienie.

Teoria racjonalnych oczekiwań

Teoretyczny model rynkowych zachowań podmiotów gospodarczych, przyjmujący, że podmioty te, przewidując w toku podejmowania swoich decyzji gospodarczych poziom kształtowania się różnych wielkości ekonomicznych w przyszłości (stopy inflacji, płac, zysków), nie powtarzają błędów popełnianych w prognozach formułowanych uprzednio.

Jest alternatywą dla modelu prognozowania ekstrapolacyjnego (opartego na kształtowaniu się określonej wielkości w przeszłości) i adaptacyjnego (polegającego na rewizji oczekiwań w przypadku ujawnienia się rozbieżności pomiędzy prognozą a rzeczywistością). W poglądach przeciwników interwencjonizmu państwowego hipoteza racjonalnych oczekiwań wykorzystywana jest jako jeden z argumentów podważających sens prowadzenia aktywnej polityki stabilizacyjnej, zmierzającej do zapewnienia równowagi gospodarczej i pełnego zatrudnienia.

Zwolennicy aktywnej polityki gospodarczej państwa uważają, że nawet jeśli podmioty gospodarcze formułują swe oczekiwania racjonalnie to i tak istnieje szerokie pole aktywności państwa, związane z opóźnieniami czasowymi dostosowań popytu, podaży i cen.

Ekonomia podaży

Szkoła ekonomiczna, powstała w latach 70. XX w., współcześnie traktowana raczej jako część monetaryzmu; twórcy ekonomii podaży uważali, że najważniejsza jest podażowa strona gospodarki; postulowali obniżenie stóp podatkowych w celu pobudzenia inwestycji oraz powrót do tradycyjnych wartości: wolności i odpowiedzialności jednostki, nieskrępowanej przedsiębiorczości i ograniczenia roli państwa w gospodarce w celu zwiększenia podaży pracy; najbardziej znanym modelem ekonomii podaży jest krzywa Laffera. Nie jest zwartą koncepcją teoretyczną, jest to raczej zestaw propozycji pod adresem polityki ekonomicznej. Zyskała sławę, gdy jej postulaty uwzględniono w programie ekonomicznym r. Reagana. Do najbardziej znanych jej przedstawicieli należy zaliczyć: A. Laffera, G. Gildera, J. Wanniskiego oraz I. Kristolę.

W myśl poglądów ekonomii podaży wszelkie trudności w funkcjonowaniu gospodarki wynikają stąd, że zewnętrzne czynniki zakłócają działanie mechanizmów rynkowych. Takim czynnikiem jest właśnie ingerencja państwa. Jego polityka, szczególnie polityka podatkowa, wpływa fałszująco na decyzje alokacyjne oraz na stopień aktywności gospodarczej.

---

¹⁷ PWN

Zalecana polityka podażowa, czyli polityka zorientowana na podnoszenie poziomu potencjalnej produkcji, obejmuje takie środki, jak redukcja podatków zmierzająca do pobudzenia inwestycji, obniżka podatków od dochodów osobistych, ulgi podatkowe lub subsydiowanie kosztów szkolenia zawodowego w celu zwiększenia podaży pracy oraz ograniczenie sektora publicznego. Środki te powinny wpływać na sprawniejsze funkcjonowanie rynku i ograniczenie zakłóceń w gospodarce.

Teoria wzrostu endogenicznego¹⁸

Przez długie lata w teorii ekonomii dominowała teoria egzogenicznego wzrostu. Analiza rozwoju gospodarczego świata w ostatnim trzyletniu XXw pokazała jednak, że modele egzogenicznego wzrostu w niezadowalającym stopniu oddają złożoność problematyki rozwoju. Wzrost gospodarczy w krajach rozwijających się był wprawdzie w latach 1960-1997 o 1,5 punktu wyższy niż w krajach rozwiniętych, jednak prawidłowość ta nie odnosiła się do wszystkich regionów. Generalnie rzecz biorąc, wynik ten był sprzeczny z oczekiwaniami formułowanymi przez teorię egzogenicznego wzrostu.

W końcu lat 80-tych powstał konkurencyjny model endogenicznego wzrostu. Tłumaczył on dziwny fenomen: USA, najbogatsza gospodarka świata rozwijała się w bardzo szybkim tempie, podczas gdy ubogie kraje Afryki radziły sobie bardzo słabo. W modelu endogenicznego wzrostu zauważono trzy zjawiska:

- **postęp techniczno-organizacyjny nie jest wcale egzogeniczny.** Na tempo rozwoju technologii wpływa polityka państwa (np. zachęcanie do wydatków na badania i rozwój, czyli B+R), ostra konkurencja rynkowa i wysoki rozwój rynku kapitałowego, sprzyjający innowacyjnym formom finansowania ryzykownych inwestycji;
- **kapitał ludzki akumuluje się tak samo jak fizyczny, wymaga więc inwestycji.** Pracownik wcale nie jest równy pracownikowi: o jego produktywności decyduje zdrowie, edukacja, doświadczenia, zdolność do dostosowania się do nowych technologii;
- **kapitał ludzki i fizyczny może być wykorzystywany w sposób bardziej lub mniej efektywny.** Jeśli ludzie nie mają właściwych motywacji, wysokie inwestycje mogą być marnowane, np. w systemie gospodarczym, który nie tworzy zachęt do przedsiębiorczości, lub w którym nie stworzono dostatecznie stabilnych ram prawnych regulujących działalność gospodarczą, kapitał ludzki nie będzie w pełni wykorzystywany (działo się tak w przypadku gospodarek komunistycznych).

- Główną rolę w wahaniami cyklicznych spełniają czynniki realne, które oddziałują na gospodarkę losowo
- Po szoku produkcja nie powraca do wielkości wyznaczonej przez trend!!!
- Rola pozytywnych efektów zewnętrznych i aktywnej polityki ekonomicznej

W modelach endogenicznych wzrost gospodarczy opisany jest procesem inwestowania w rozwój czynników produkcji z jednej strony, z drugiej zaś procesem „uczenia się” sposobów najbardziej efektywnego wykorzystania tych czynników. W takiej sytuacji tzw. realna konwergencja (tzn. zbliżenie poziomów PKB na mieszkańca) nie może być zagwarantowane w każdym przypadku - kraj ubogi, lecz stosujący złą politykę gospodarczą i nie inwestujący w rozwój kapitału ludzkiego, może rosnać wolniej od kraju bogatszego.

Na gruncie empirycznym, nowa szkoła myślenia o wzroście spowodowała ustalenie tzw. consensusu waszyngtońskiego, czyli listy zaleceń dla polityki gospodarczej umożliwiających osiągnięcie szybkiego tempa wzrostu. Należą do nich m.in. niski poziom deficytów budżetowych i inflacji, kierowanie wydatków publicznych na oświatę, naukę i rozwój infrastruktury, niskie stopy podatkowe oraz szeroka baza poboru podatków, liberalizacja sektora finansowego, liberalna polityka kursu walutowego i handlu, tworzenie zachęt do napływu kapitału zagranicznego, stabilne i sprzyjające prywatnej przedsiębiorczości prawo, prywatyzacja i dobra ochrona praw własności. Ważną rolę w zapewnieniu warunków dla stabilnego wysokiego wzrostu ma też stabilność społeczna i polityczna.

¹⁸ Na podstawie NBPportal.pl

- **ekstensywny** wzrost gospodarczy, osiągany przez zwiększanie zasobów, np. wzięcie pod uprawę nowych areałów ziemi - typ wzrostu, którego podstawą są rosnące nakłady i stosunkowo wolne zmiany w wydajności czynników produkcji
- **intensywny** wzrost gospodarczy, osiągany przez zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów, np. przez zwiększenie wydajności z hektara gruntów ornych. (zwiększająca się wydajność pracy, malejące wskaźniki materiałochłonności, energochłonności, kapitałochłonności)

Koncepcje rozwojowe

Błędne koło ubóstwa

Wysoki wzrost gospodarczy przy niskim poziomie PKB per capita determinuje wzrost rodności, te zaś obniżają poziom kapitału ludzkiego, co ogranicza w przyszłości stopę wzrostu gospodarczego i utrwala ubóstwo. Jest zagrożeniem w dużych krajach rozwijających się - Indie, Tajlandia itp. W krajach tych występuje wysoki PKB ogółem oraz duża liczba mieszkańców, co indukuje spadek PKB per capita.

Błędne koło ubóstwa

- Niski poziom produkcji (mała wydajność pracy)
- Niski poziom przeciętnych dochodów
- Niskie oszczędności i inwestycji
- Niskie tempo akumulacji kapitału
- Niski poziom konsumpcji

Teoria Whitmana Rostowa¹⁹

Jest jedną z teorii rozwoju gospodarczego, stworzona przez amerykańskiego ekonomistę Walta Whitmana Rostowa opublikowana w 1971r. Według Rostowa każdy kraj przechodzi przez pięć następujących po sobie stadiów rozwoju gospodarczego, który swoim zakresem obejmują jakościowe i strukturalne zmiany w gospodarce narodowej będące następstwem wzrostu gospodarczego. Teoria ta jest utrzymana w tradycji starszej szkoły historycznej, której przedstawicielami byli m.in. Friedrich List, Wilhelm Roscher oraz Bruno Hildebrand.

Stadia rozwoju wg Rostowa:

1. **gospodarka tradycyjna** (*słabe rolnictwo, prosta reprodukcja*) pierwsze stadium rozwoju gospodarczego, charakteryzujące się tym, że większość zasobów (ludzie, kapitał, praca) skoncentrowana jest w rolnictwie. W takim stadium nie występuje tzw. samoczynny proces postępu materialnego, który jest charakterystyczny dla społeczeństw industrialnych i postindustrialnych. Inne charakterystyczne przesłanki dla tego typu społeczeństwa to niska mobilność, osiadły tryb życia oraz uzależnienie szacunku społecznego od odziedziczonej pozycji.
2. **tworzenie warunków do „startu”** – (*handel, przemysł, nowe technologie i struktury instytucjonalne*); w tym stadium dostrzec można szereg zmian w porównaniu do stanu pierwotnego. Zmiany te jednak dotyczą tylko części społeczeństwa, jednak stanowią przesłankę do trwałych i systematycznych przemian. Uznanie społeczne staje się uzależnione od osiągnięć ekonomicznych i statusu materialnego niż od pochodzenia. Dlatego pojawiają się przedsiębiorcy, którzy są skłonni ponieść ryzyko w działalności finansowej i produkcyjnej. W takim społeczeństwie uwidacznia się w końcu sektor wiodący (np. górnictwo, wydobywanie ropy naftowej), który musi zainicjować dynamiczny start.
3. **gospodarka zrywu** (*odkrycia naukowe*); **START** jest następstwem przemian, które zaszły w drugim stadium. Czas jego trwania to średnio 20-30 lat. W tym czasie dochodzi do gwałtownych przemian nie tylko w sferze ekonomicznej ale i społecznej, poprzez zmianę form i metody zarządzania oraz ewolucję instytucji ekonomicznych. Proces wzrostu jest w tym stadium zasilany przez przeznaczenie części produktu na oszczędności/inwestycje.
4. **gospodarka dojrzała** (*dominacja przemysłu ciężkiego*); w tym stadium wzrost gospodarczy prowadzi do wzrostu produktu narodowego brutto (PNB) zarówno w wymiarze absolutnym jak i w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Czas trwania tego okresu określono na 60 lat. W tym czasie przemysł dzięki przyswajaniu najnowocześniejszych osiągnięć technicznych jest w stanie dostarczyć wszelkiego rodzaju towary, a produkcja ich jest jedynie ograniczona przez limity rynkowe i dostępność surowców.
5. **gospodarka masowej konsumpcji**. jest to stadium masowej konsumpcji dóbr i usług. Ich produkcja pozwala większości społeczeństwa osiągnąć wysoki standard życia.

¹⁹ Historia myśli ekonomicznej, Landreth H., Colander D., PWN, Warszawa 2005., str. 349-350

Teoria Williama Artura Lewisa

Model rozwoju dwusektorowego, duża część krajów najmniej rozwiniętych ma dualną gospodarkę. Tradycyjne rolnictwo charakteryzujące się niską produktywnością, niskimi dochodami oraz nowoczesny przemysł, który jest dość zaawansowany technologicznie dzięki dużym inwestycjom. Rolnictwo rozwijające się na terenach wiejskich i miejski przemysł powodowały duże różnice w rozwoju między częściami kraju. Mieszkańcy miast dzięki oszczędnościom, które zdołali poczynić, a które są kluczowe dla inwestycji i rozwoju, wpływając przez konsumpcję na rozwój innych gałęzi gospodarki, powiększali różnice między biednymi mieszkańcami wsi. Nasilało to migrację do miast, co poprzez uprzemysłowienie, powodowało samonapędzający się rozwój. Ze względu na bliską zeru produktywność pracy (ubytek tej siły roboczej na wsi nie powodował proporcjonalnego ubytku w produkcji żywności).

Teoria Lewisa

„samonapędzający się” dzięki uprzemysłowieniu, rozwój, ze względu na bardzo niską produktywność pracy ubytek siły roboczej na wsi nie ogranicza produkcji żywności.

Teoria rozwoju stadialnego

Liberalna strategia rozwoju

Dąży ona do poprawienia alokacji zasobów dzięki zdaniu się na mechanizmy rynkowe oraz wskazówki, które one daje. Jej głównym polem zainteresowania są zagadnienia mikroekonomiczne. Ogromną rolę przypisuje sektorowi prywatnemu, a jej skrajne warianty przypominają zasady lesekaryzmu. Nacisk kładziony jest na politykę pieniężną i budżetową oraz na reformy finansowe. Jej cele to: stabilizacja gospodarki, poprawa alokacji zasobów, dobre funkcjonowanie rynków, sprzyjanie wysokiemu poziomowi oszczędzania, zapewnienie bardziej efektywnego wykorzystania kapitału.

Strategia gospodarki otwartej

Podobnie jak strategia liberalna uwagę skupia na rynkowej alokacji zasobów, czy też na sektorze prywatnym. Najważniejsze znaczenie przypisuje eksportowi. W strategii tej usiłuje się uzyskać korzyści komparatywne oraz wzrost stopy oszczędności, co przyspiesza akumulację kapitału, a tym samym wzrost. Strategia ta opowiada się za aktywną rolą państwa.

Strategia industrializacji:

Ekspansję sektora przetwórczego. Jej celem jest podwyższenie stopy wzrostu gospodarczego, co można osiągnąć przez: rozwój produkcji dóbr przetwórczych, rozwijanie przemysłu dóbr kapitałowych oraz proeksportową orientację sektora przetwórczego. Opowiada się za interwencją władz publicznych.

Strategia rozwoju rolniczego

Osiągnięcie wzrostu produkcji rolnej. Kluczem do jej osiągnięcia jest postęp techniczny, co wiąże się z wprowadzaniem wysoko wydajnych kultur rolnych. Jest ona głównie stosowana w krajach Trzeciego Świata.

Strategia redystrybucyjna

Celem tej strategii jest poprawa podziału dochodu i bogactwa. Zaleca ona tworzenie miejsc pracy, redystrybucję części wzrostu dochodu narodowego na rzecz najuboższych, zwracanie uwagi na potrzeby podstawowe.

Wiele krajów o gospodarce rynkowej przeżywało w II połowie XX wieku zaburzenia, kryzysy i załamania. Sposobem działania w nowych okolicznościach, zalecanym w celu przełamania recesji i przejścia do fazy wzrostu ekonomicznego, stał się właśnie Konsensus Waszyngtoński z roku 1989. Jego podstawą był pogląd o konieczności prowadzenia twardej polityki finansowej, połączonej z liberalizacją handlu i deregulacją gospodarki (zmniejszeniem zakresu ingerencji państwa w gospodarce). Działania takie - sądzono - powinny umożliwić, zwłaszcza krajom rozwijającym się, przełamanie stagnacji gospodarczej. Zalecenia twardej polityki finansowej kierowano głównie do krajów Ameryki Łacińskiej, ale wdrażano je także w innych krajach nie rozwiniętych. Z braku innych rozwiązań miały być one również użyteczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej w trakcie transformacji systemowej ich centralnie planowanych gospodarek w kierunku rynku.

John Williamson - dyrektor Instytutu Gospodarki Światowej w Waszyngtonie jest twórcą nazwy takiej strategii działania.

W pierwotnej wersji 10 punktów:

1. Utrzymanie dyscypliny finansowej
2. Ukierunkowanie wydatków publicznych na dziedziny, które gwarantują wysoką efektywność poniesionych nakładów i przyczyniają się do poprawy struktury podziału dochodów
3. Reformy podatkowe ukierunkowane na obniżanie krańcowych stóp podatkowych i poszerzanie bazy podatkowej
4. Liberalizacja rynków finansowych w celu ujednoczenia stóp procentowych
5. Utrzymywanie jednolitego kursu walutowego na poziomie gwarantującym konkurencyjność
6. Liberalizacja handlu
7. Likwidacja barier dla zagranicznych inwestycji bezpośrednich
8. Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych
9. Deregulacja rynków w zakresie wchodzenia na rynek i wspierania konkurencji
10. Gwarancja praw własności

Milenijne Cele Rozwojowe (MDGs)

W latach `90 pod auspicjami Narodów Zjednoczonych zorganizowano szereg konferencji tematycznych dotyczących różnych dziedzin i aspektów rozwoju społecznego i gospodarczego. Konferencje te dotyczyły:

- edukacji dla wszystkich (Jomtien, 1990 r.),
- dzieci (Nowy Jork, 1990 r.),
- środowiska i rozwoju (Rio de Janeiro, 1992 r.),
- praw człowieka (Wiedeń, 1993 r.),
- ludności i rozwoju (Kair, 1994 r.)
- rozwoju społecznego (Kopenhaga, 1995 r.)
- kobiet (Pekin, 1995 r.)
- siedzib ludzkich (Stambuł, 1996 r.)
- żywności (Rzym, 1996 r.).

Rezultaty owych konferencji stały się przedmiotem prac Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD (DAC) - głównego organu współpracy i koordynacji działań najważniejszych światowych dawców pomocy rozwojowej. Na ich podstawie Komitet opracował główne cele ludzkości w dziedzinie rozwoju międzynarodowego. Zostały one przyjęte podczas posiedzenia DAC na wysokim szczeblu w maju 1996 r. jako tzw. Międzynarodowe Cele Rozwoju (IDGs). Cztery lata zatwierdzili je wszyscy przywódcy państw i rządów zebrani na 55. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, w tym Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski. Tym samym weszły one do zbiorowej świadomości jako Milenijne Cele Rozwoju (MDGs)

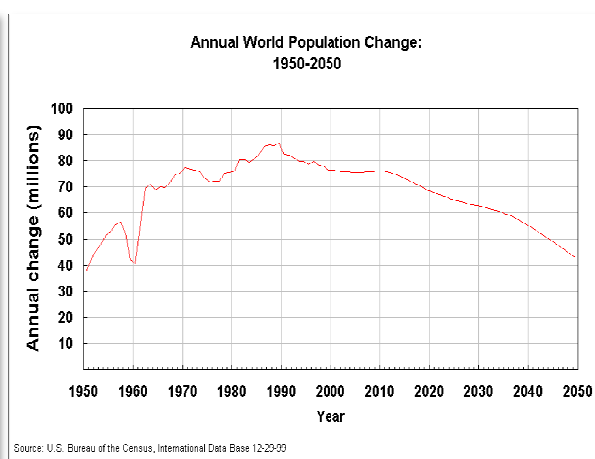
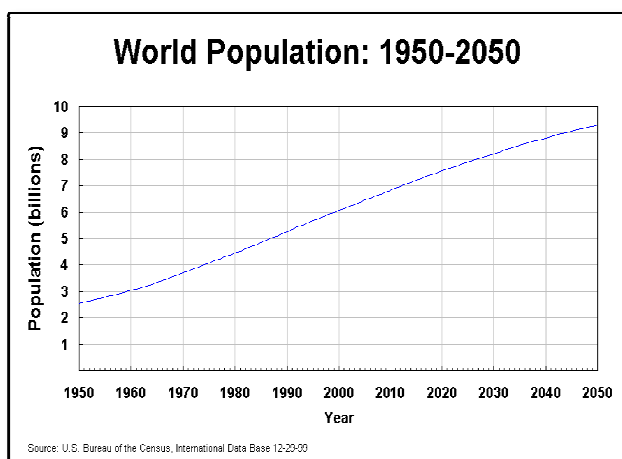
Milenijne Cele Rozwoju – MDGs

1. **Wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu** (zredukowanie do 2015 r. o połowę liczby ludności żyjącej za mniej niż 1 dolar USA dziennie oraz ograniczenie do 2015 r. o połowę liczby ludzi cierpiących głód);
2. **Zapewnienie powszechnej edukacji dla wszystkich dzieci** na poziomie podstawowym do 2015 r.;
3. **Promocja równości płci i równouprawnienie kobiet** (poprzez wyeliminowanie różnic między płciami w dostępie do edukacji podstawowej do roku 2005 i na wszystkich szczeblach edukacji do 2015 r.);
4. **Ograniczenie śmiertelności dzieci poniżej 5 lat o dwie trzecie** do 2015 r.;
5. **Ograniczenie do 2015 r. liczby matek umierających przy porodzie o trzy czwarte;**
6. **Zredukowanie o połowę do 2015 r. liczby osób żyjących z HIV/AIDS**, chorujących na malarię lub inne choroby zakaźne;
7. **Poprawa stanu środowiska naturalnego Ziemi**, poprzez integrację zasad trwałego rozwoju w programach i politykach poszczególnych krajów, odwrócenie tendencji wyczerpywania się zasobów, zmniejszenie o połowę do 2015 r. liczby ludzi żyjących bez dostępu do wody pitnej oraz znaczącą poprawę do 2020 r. w zakresie jakości życia ludzi żyjących w slumsach;
8. **Rozwinięcie globalnej współpracy na rzecz rozwoju**, poprzez rozwijanie otwartego, przewidywalnego nie-dyskryminacyjnego i przejrzystego światowego systemu handlowego, uwzględnienie specjalnych potrzeb krajów najmniej rozwiniętych, wyspiarskich i śródlądowych (zwłaszcza w zakresie dostępu do rynków krajów rozwiniętych, redukcji długów, zwiększenia pomocy rozwojowej), wszechstronne podejście do kwestii oddłużenia państw Południa, wypracowania strategii na rzecz zapewnienia pracy młodemu pokoleniu, zapewnienie dostępu do leków dla krajów rozwijających się oraz umożliwienie im korzystania z dobrodziejstw nowoczesnej technologii.

Przyrost naturalny na przestrzeni wieków

- 12000 BC Ziemię zamieszkiwało jedynie 5 milionów ludzi
- 2000 lat temu: 250 milionów ludzi, mniej niż ½ ludności Chin!
- Początek rewolucji przemysłowej: 750 milionów, mniej niż ¼ populacji dzisiejszych Indii...
- 1750-1950: wzrost liczby ludności o 1,7 miliarda, a do 1990 o dalsze 2 miliardy
- Około 6 miliardów na początku XXI wieku, w 2050 „tylko” 9 miliardów...

Tempo przyrostu naturalnego

Podwojenie się populacji świata (doubling time)

- Od początku ludzkości do około 1700 roku wzrost demograficzny na poziomie około 0,02% rocznie
- 1750: około 0,3%
- 1950: 1% rocznie
- 1970: 2,35% rocznie
- 2008: jedynie 1,2% rocznie, ale: Afryka: 2,4%
- W rezultacie, czas podwojenie populacji: 36000 lat (1400 pokoleń) do XVII wieku, w XXI wieku: 58 lat

Ludność świata (charakterystyka poszczególnych regionów)

W krajach rozwijających się: młode społeczeństwa, dzieci poniżej 15 roku to około 1/3 ludności

Każdy dorosły pracuje w kraju rozwijającym się na dwukrotnie więcej „młodych” niż w zamożniejszych społeczeństwach

W Stanach Zjednoczonych 68% społeczeństwa jest w wieku produkcyjnym i ma utrzymać 20% ludności w wieku przedprodukcyjnym, w Afryce sub-Saharyjskiej: odpowiednio 53% i 45%!

Dodatkowy problem: ukryty impet przyrostu demograficznego (*hidden momentum of population growth*)

o Przyczyny i skutki wysokiego przyrostu demograficznego w krajach rozwijających się

o Kontrola liczby urodzeń: Chiny i Indie

Urbanizacja²⁰

Zespół przemian ekonomicznych, społecznych, kulturowych i przestrzennych, prowadzących do rozwoju miast, aglomeracji miejskich i układów metropolitalnych oraz do wzrostu liczby ludności miejskiej (albo liczby ludności żyjącej według wzorców miejskich) i jej udziału w ogólnej liczbie ludności kraju (regionu).

Współczesne procesy urbanizacji prowadzą w szczególności do:

- dalszego rozwoju istniejących miast i powstawania nowych miast;
- tworzenia się aglomeracji miejskich o różnym charakterze;
- łączenia się aglomeracji miejskich w wieloprzestrzenne układy metropolitalne, które integrując się funkcjonalnie, tworzą **mega polis - mega miasta**.
- urbanizacji obszarów wiejskich, w której wyniku zanika dychotomia miasto – wieś.

Procesy urbanizacji związane z przemianami społeczno – ekonomicznymi i demograficznymi współczesnego świata przebiegają na różnych płaszczyznach. Chcąc je ujmować całościowo, trzeba mówić o urbanizacji:

- demograficznej, czyli wzroście liczby i odsetka ludności miejskiej w wyniku wzmożonych migracji do miast;
- ekonomicznej, która polega na wzroście liczby i odsetka zatrudnionych w pozarolniczych działach gospodarki, najpierw w przemyśle i budownictwie, a następnie w usługach;
- przestrzennej, która polega na upowszechnianiu się miejskiego stylu życia zarówno wśród ludności napływającej do miast, jak również pozostającej na obszarach wiejskich.

Procesy urbanizacji zmieniają swój charakter oraz dynamikę w zależności od stopnia zaawansowania – fazy urbanizacji. Najczęściej wyróżnia się cztery fazy urbanizacji:

- urbanizacja
- suburbanizacja
- dezurbanizacja
- reurbanizacja

W fazie **urbanizacji i suburbanizacji zwiększa się koncentracja ludności** – najpierw w miastach, a z czasem głównie w aglomeracjach miejskich oraz w ich strefach peryferyjnych – postępująca wraz z koncentracją przemysłu, urządzeń infrastruktury technicznej i usług. **Pod koniec fazy dają się już zauważyć tendencje odśrodkowe**, polegające na odpływie ludności z obszarów centralnych aglomeracji na ich peryferie, czemu sprzyja rozwój motoryzacji indywidualnej oraz ogólnodostępnych systemów komunikacji.

W fazach **dezurbanizacji i reurbanizacji nasila się dekoncentracja ludności**, polegająca na intensywnym jej odpływie już nie tylko z obszarów centralnych aglomeracji, ale też z ich stref peryferyjnych na obszary bardziej oddalone. Sprzyja temu dalszy rozwój motoryzacji indywidualnej i ogólny wzrost dobrobytu. Nie mniej ważne są też procesy zachodzące w sferze produkcji materialnej, a zwłaszcza w przemyśle, który – modernizując się i automatyzując – uwalnia znaczne rezerwy siły roboczej, z czasem wchłaniane przez rozwijający się sektor usług. Wzrost zaludnienia w tym sektorze nie może jednak powstrzymać postępującej deglomeracji, gdyż instytucje świadczące usługi (w szczególności oświatowe i socjalne) zbliżają się do nowych miejsc osadnictwa.

Powyższe **zjawiska prowadzą** nieuchronnie do **przestrzennej ekspansji miast**, ich łączenia się i powstawania **wielkich obszarów zurbanizowanych**. Z kolei wytworami procesów urbanizacji są rozwinięte układy miast, często funkcjonalnie ze sobą powiązanych oraz aglomeracje miejskie i wielkie zespoły metropolitalne o różnym charakterze, które integrując się, mogą utworzyć **megapolis**.

---

²⁰ Mgr Katarzyna Śniatkowska

Aglomeracja miejska

Zespół jednostek osadniczych, którego potencjał gospodarczy i ludnościowy oraz powiązania funkcjonalne ilościowo i jakościowo różnią się od innych elementów układu osadniczego kraju (regionu).

Typy aglomeracji:

Aglomeracja monocentryczna posiada jeden obszar centralny, o dominującej koncentracji ludności i funkcji społeczno – gospodarczych oraz niejednokrotnie kilka pierścieni zewnętrznych, wyraźnie podporządkowanych centrum. W aglomeracji tego typu gęstość zaludnienia oraz intensywność życia społeczno – gospodarczego wyraźnie maleją w miarę oddalania się od centrum (np. aglomeracje Paryża, Londynu, Berlina i Warszawy).

Aglomeracja policentryczna – konurbacja (np. Górnośląski Okręg Przemysłowy, Zagłębie Ruhry, Zagłębie Donieckie) składa się z wielu równorzędnych pod względem potencjału demograficznego i gospodarczego obszarów centralnych, które podporządkowały sobie mniejsze ośrodki satelitarne. Konurbacje ukształtowały się w wyniku koncentracji przemysłu i ludności, głównie na obszarach wydobywania surowców mineralnych.

W miarę postępujących zmian struktury ekonomicznej, wyrażających się modernizacji i automatyzacji przemysłu oraz we wzroście znaczenia usług najpierw trzeciego, a następnie czwartego sektora, a także w wyniku podnoszenia się stopy życiowej ludności oraz burzliwego rozwoju motoryzacji indywidualnej i systemów komunikacji publicznej, aglomeracje ekspandują przestrzennie, tworząc układy metropolitalne. Procesy integracyjne zachodzące w tych układach **prowadzą z czasem do powstania nowych jakościowo struktur funkcjonalno - przestrzennych, które nazwano megalopolis.**

Megamiasto - Megapolis

Powstaje w wyniku łączenia się stref zabudowy jednorodzinnej i związanych z nią usług rozwijających się wokół poszczególnych metropolii i dużych miast. Obecnie na świecie wyróżnia się 4 różne obszary megalopolis:

- **Sansan Megalopolis** (San Francisco, San Jose, Sacramento, Los Angeles, San Bernardino, Santa Barbara, San Diego).
- **Okręg Przyjeziorny w USA i Kanadzie** (Milkwaukee- Chicago- Gary- South Bend- Toledo- Detroit- Cleveland- Buffalo- Hamilton- Tronto)
- **Jokohama i Osaka- Kioto- Kobe** -W Japonii
- **Bruksela- Antwerpia, Breda, Rotterdam- Utrecht- Amsterdam** -w krajach Beneluxu

Zróżnicowanie procesów urbanizacji na świecie

Procesy urbanizacyjne, przebiegają z różnym natężeniem. Świadczy o tym bardzo zróżnicowany wskaźnik urbanizacji. Generalnie największe różnice w dynamice procesu i jego formach występują między krajami słabo i wysoko rozwiniętymi.

Procesy urbanizacji w krajach słabo rozwiniętych

Pod względem szybkości procesów urbanizacji kraje słabo rozwinięte gospodarczo dzielimy na 3 grupy:

- **kraje najslabiej rozwinięte**, - proces urbanizacji dopiero się rozwija –Kraje afrykańskie, oraz niektóre państwa poł i poł-wsch Azji : Pakistan, Neapol, Bangladesz, Wietnam (W strukturze gospodarki tych państw dominuje rolnictwo, elektem jest to iż łatwiej znaleźć pracę na wsi niż w mieście. Migracja ze wsi do miast jest powolna) **wskaźnik urbanizacji jest niewielki wynosi 30%**
- **państwa w fazie suburbanizacji**: Indie, Chiny, Egipt, Filipiny. - gwałtowny rozwój dużych miast, spowodowany napływem ludności wiejskiej w wyniku przeludnienia i eksplozji demograficznej.
- **kraje Ameryki Łacińskiej**, - państwa o urbanizacji pozorowanej. Argentyna i Urugwaj- 86%, Brazylia- 77%, Meksyk- 71%, Peru- 70%, Wysoki wskaźnik urbanizacji tych krajów, jest skutkiem braku miejsc pracy na wsi. Ludność wiejska, na ogół wykwalifikowana , wędruje do miast, szukając jakiegokolwiek pracy. **Pozornie zwiększa się wskaźnik urbanizacji, ale miasta tych krajów nie mają na tyle rozwiniętego przemysłu i usług, aby mogły zapewnić miejsca stałej pracy napływającej ludności wiejskiej.**

Procesy urbanizacji w krajach wysoko rozwiniętych

Główną cechą tego procesu jest wyludnianie się regionów metropolitalnych. (z miast ucieka przede wszystkim ludność biała, klasy średniej i wyższej, a napływa ludność kolorowa głównie czarna, o niższych kwalifikacjach i niższym statusie społeczno - ekonomicznym.

Obszary silnie uprzemysłowione i zurbanizowane:

- Europa – Zagłębie Ruhry, GOP, Lipsk-Halle , Zagłębie Donieckie, Nowa Ziemia;
- Azja – Tokio-Jokohama, Osaka-Kobe, Pekin-Tiencin, południowy Ural, Zatoka Perska;
- Ameryka Północna – Zagłębie Apallahijskie, obszary na południe od Wielkich Jezior, Los Angeles;
- Ameryka Południowa – Itabira, jezioro Maracaibo i inne;
- Afryka – Transwal, Katanga;
- Australia – Broken Hill

Deglomeracja

Rozproszenie osadnictwa jest planową działalnością urbanistyczną mającą przeciwdziałać dalszemu rozrastaniu się wielkich aglomeracji miejskich. Może ona polegać na przenoszeniu istniejących zakładów pracy poza obręb aglomeracji – deglomeracja czynna – bądź też na kompleksowych działaniach sprzyjających lokowaniu Nawych zakładów w odległych strefach zewnętrznych aglomeracji – deglomeracja bierna.

Pozytywne skutki procesów urbanizacji

- możliwość uzyskania pracy i miejsca zamieszkania
- urozmaicone oferty pracy
- możliwości edukacyjne- podwyższenie lub zmiana zawodu
- istnienie służby zdrowia, instytucji oświatowych, kulturalnych, naukowych, handlowych, finansowych i ubezpieczeniowych
- szybkie komunikowanie się mieszkańców
- Wymienione zjawiska powodują, że wielkie miasta są ośrodkami kulturotwórczymi i stanowią miejsce realizacji osiągnięć naukowo- technicznych w danym kraju.

Negatywne skutki procesów urbanizacji

- pogarszanie się warunków środowiska przyrodniczego i to nie tylko w centrum miasta i strefie podmiejskiej, ale również w dalszych regionach kraju, a nawet kontynentu, powodowane przemieszczaniem się wytworzonych w miastach pyłów, gazów i ścieków.
- szerzenie się chorób nowotworowych, krążeniowych i sercowych
- wzrost przestępczości i patologii społecznej (alkoholizm, narkomania)
- znieczulica społeczna
- nasilający się brak poczucia bezpieczeństwa ludności
- wzrost liczby bezdomnych
- przeciążenie komunikacji miejskiej i związane z tym utrudnienia w życiu mieszkańców (korki)
- powstawanie dzielnic nędzy
- brak miejsc parkingowych
- wzrost kosztów związanych z budownictwem mieszkaniowym
- powstawanie „subkultur”
- gromadzenie wielkich ilości odpadów komunalnych i przemysłowych oraz trudności związane z ich składowaniem
- deficyt wody

o Rozwój gospodarczy w różnych systemach gospodarczo-politycznych

System gospodarczy

To ogólne zasady, według których organizowana jest aktywność ekonomiczna społeczeństwa, a w szczególności mechanizmy podejmowania decyzji gospodarczych, własność i sposoby wykorzystania czynników produkcji oraz najważniejsze zasady funkcjonowania gospodarki.

Systemy gospodarcze zmieniały się w ciągu historii ludzkości. Po wielu wiekach istnienia prostej gospodarki rolniczej z czasem wykształcił się system gospodarki feudalnej, w której kluczowym elementem kapitału produkcyjnego stała się ziemia, a wykorzystanie czynnika pracy w znacznej mierze opierało się na stosowaniu pracy przymusowej. System ten ulegał stopniowym modyfikacjom, w miarę tego jak coraz większą rolę w rozwoju gospodarczym zaczęły odgrywać handel, rzemiosło, a z czasem również przemysł.

W ciągu ostatniego stulecia największe znaczenie miało ukształtowanie się dwóch konkurujących:

- **Gospodarka rynkowa (kapitalizm rynkowy)**

Zasadniczą rolę w mechanizmie podejmowania decyzji ekonomicznych odgrywają sygnały płynące z rynku, na którym panują zasady konkurencji. Umowy pomiędzy podmiotami gospodarczymi mają charakter dobrowolny i podejmowane są w zależności od kształtowania się zmiennych rynkowych: popytu, podaży i cen. Podobnie dobrowolne są decyzje na temat produkcji i kierunków inwestowania. Zasadniczą formą organizacji działalności jest prywatne przedsiębiorstwo, a zdecydowana większość kapitału produkcyjnego znajduje się w posiadaniu gospodarstw domowych. Państwo w zasadzie ogranicza swoją aktywność w gospodarce do działań regulacyjnych oraz do wpływu na pożądany przebieg procesów gospodarczych i podziału dochodów za pośrednictwem instrumentów pośrednich (np. podatków).

- **Gospodarka centralnie planowana (realny socjalizm)**

Znaczna część decyzji ekonomicznych podejmowana jest przez aparat biurokratyczny państwa. W rękach państwa znajduje się również zdecydowana większość kapitału produkcyjnego, a prywatna przedsiębiorczość jest ograniczana, a czasem wręcz zakazana. Nie istnieje praktycznie rynek finansowy i kapitałowy, a decyzje na temat kierunków i sposobów sfinansowania inwestycji podejmują urzędnicy.

Nie działają podstawowe mechanizmy rynkowe: ceny są ustalane w sposób sztuczny, nie istnieje mechanizm równoważący popyt z podażą (prowadzi to do permanentnych braków towarów na rynku), zamiast konkurencji na rynku panuje monopol.

Ponadto wyodrębnić można:

- **Centralnie planowana gospodarka kapitalistyczna** tj. System Indywidualistyczno-planowy
- **Socjalizm rynkowy** tj. System Kolektywistyczno kompletywny

---

²¹ Na podstawie NBPportal.pl

Zalety i wady systemów neoliberalnych (rynku) i interwencjonistycznych (państwa)

W systemie kapitalistycznym (teoretycznie rynkowym) występują dwa realnie zachodzące trzy typy systemów gospodarczych:

Neoliberalizm (RYNEK)

Docenia rolę państwa, ale tylko jako twórcy i strażnika ustroju. Odrzuca niemal w całości państwową gestię w gospodarce. Neoliberalizm jest reakcją na nadmierny interwencjonizm i jego ekonomiczne skutki - wzrost deficytu budżetowego, długu publicznego i inflacji. Hasłem neoliberalistów jest: deregulacja, czyli powrót do samoczynności mechanizmów ekonomicznych, odchodzenie od modelu państwa opiekuńczego jako zmniejszającego aktywność i kreatywność ludzi. Gospodarka powinna być więc wolna od ingerencji państwa w mechanizm rynkowy, regulowana jedynie polityką pieniężno-kredytową banku centralnego i potrzebami budżetu państwa. Od strony teoretycznej współczesny neoliberalizm oparty jest na tzw. ekonomii podażowej. Zadaniem państwa w tej koncepcji nie jest stymulacja popytu, ale tworzenie warunków sprzyjających wzrostowi podaży i aktywności wytwórców, zmuszonych konkurencją do obniżania kosztów produkcji i cen.

Neoliberalny model gospodarki rynkowej nie jest realizowany w wielu krajach. Jednak tam gdzie koncepcje neoliberalne wprowadzono w życie efekt był tylko jeden: ogromny sukces gospodarczy! Model sprawdził się zarówno w krajach o słabym jak i o dużym poziomie rozwoju. Dzięki neoliberalom Chile z najbiedniejszego kraju Ameryki Południowej stały się najbogatszym krajem tego kontynentu, a 60% obywateli określa siebie jako "klasę średnią". Wytrąca to argumenty z ręki tych, co twierdzą, że neoliberalizm powoduje ubóstwo szerokich warstw społecznych i koncentrację bogactwa w rękach nielicznych. Spektakularne sukcesy neoliberalizm odniósł przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii, gdzie pierwsze reformy wdrożyli Ronald Reagan i Margaret Thatcher. Od początku lat 90. neoliberalizm realizuje również Nowa Zelandia.

Interwencjonizm (PAŃSTWO)

Czyli **Socjaldemokratyczna gospodarka rynkowa.**

Korzyści społeczne wynikające z pewnego ograniczenia wolności gospodarczej będą większe niż straty. Państwa realizujące ten model gospodarki rynkowej mają bardzo wysoką stopę redystrybucji budżetowej, ogromne długi publiczne, nadmierne świadczenia socjalne, wysokie obciążenia fiskalne przedsiębiorstw. Powoduje to ogólnie spadek stopy inwestycji i wzrost kosztów produkcji, a co za tym idzie spadek konkurencyjności danej gospodarki. W sferze społecznej model ten powoduje demoralizację części społeczeństwa, tzw. kulturę bezrobocia, spadek aktywności i kreatywności.

Model ten, realizowany w większości krajów Europy Zachodniej odniósł jednak porażkę. Dlatego następuje powolne wycofywanie się z jego niektórych założeń. Napotyka to jednak na duży opór zarówno przyzwyczajonego do świadczeń socjalnych społeczeństwa jak i przywiązanych do mirażu państwa opiekuńczego polityków. Czasami niektórzy teoretycy ekonomii wyróżniają również dodatkowy typ gospodarki rynkowej: gospodarka rynkowa "azjatyckich tygrysów". Cechuje się ona z jednej strony daleko posuniętą wolnością gospodarczą, a z drugiej autokratyzmem państwa, także w sferze polityki gospodarczej. Ingerencja państwa (w przeciwieństwie do interwencjonizmu) preferuje przedsiębiorców, a nie pracowników najemnych, których niskie płace i wymagania powinny zapewnić sukces inwestycyjny i eksportowy. Gospodarki "azjatyckich tygrysów" powinny ewaluować w kierunku jednego z trzech głównych typów gospodarki rynkowej. Można jedynie przypuszczać, że najbliższym krajem tym jest do gospodarki neoliberalnej.

Argumenty ZA

- Konieczność stworzenia ładu instytucjonalno-prawnego.
- Niedoskonałość rynku i konkurencji.
- Występowanie negatywnych efektów zewnętrznych (skutki uboczne działalności podmiotów).
- Istnienie ważnych społecznie sfer działalności, którymi nie jest zainteresowany sektor prywatny.
- Produkcja dóbr szczególnie niekorzystnych lub korzystnych społecznie.
- Występowanie dużych wahań koniunkturalnych.
- Istnienie zjawisk starości, niedożywienia, upośledzenia i chorób.
- Zbyt duże, nie akceptowane społecznie różnice dochodowe i majątkowe.

Argumenty PRZECIW

- Nieumiejętne ingerencje zakłócające równowagę rynkową.
- Zniekształcenie informacji płynących z rynku.
- Zmniejszenie elastyczności systemu gospodarczego.
- Koszty interwencjonizmu.
- Niewielka skuteczność wielu działań.
- Osłabienie bodźców rynkowych.
- Subiektywizm podejmowanych decyzji (urzędnicy działają w interesie własnym a nie obywateli).
- Ograniczenie wolności jednostki.
- Hamowanie oddolnej inicjatywy.

Cechy gospodarki rynkowej Mimo tak wielu modeli, mimo różnego stopnia interwencjonizmu państwowego, trzeba jednak stwierdzić, że wszystkie przedstawione wyżej typy gospodarki rynkowej zachowują istotne cechy ustrojowe i funkcjonalne, jak: dominacja prywatnej własności, rachunku mikroekonomicznego, praca na własny rachunek i odpowiedzialność, wymienialność pieniądza i mechanizm rynkowy jako główna forma funkcjonowania gospodarki. Tak więc mimo przeróżnych stereotypów nie możemy nazwać gospodarek krajów zachodnioeuropejskich socjalistycznymi. Proste porównanie wyników ekonomicznych wypada jednak druzgocąco: zarówno państwa neoliberalne jak i państwa realizujące model społecznej gospodarki rynkowej rozwijają się o wiele szybciej i powoli uciekają krajom zachodnioeuropejskim.

Społeczna gospodarka rynkowa.

Możliwość i konieczność pogodzenia twardej logiki zasad liberalnej gospodarki rynkowej, swobodnego działania jej mechanizmów z zabezpieczeniem określonego poziomu świadczeń socjalnych i zapewnieniem w ten sposób spokoju społecznego. Odrzuca się jednak zarówno własność państwową, jak i ingerowanie państwa w funkcjonowanie mechanizmów rynkowych. Teoretyczne źródła społecznej gospodarki rynkowej tkwią w tzw. ordo liberalizmie który odniósł ogromne sukcesy w Niemczech Zachodnich które pomimo rozbicia po wojnie szybko stały się najbardziej rozwiniętym krajem europejskim. Społeczna gospodarka rynkowa nie ma nic wspólnego z socjalizmem i interwencjonizmem państwowym, a dzięki bezkrytycznemu zaufaniu do mechanizmów rynkowych pozwala odnieść gospodarczy sukces.

Mikrofinanse:

Grameen Bank

Organizacja mikrofinansowa oraz spółdzielczy bank rozwoju założony w Bangladeszu. Udziela on mikro pożyczek, tzw. Gram-kredytów lub mikro-kredytów. Bank działa w oparciu o przekonanie iż ludzie poza marginesem biedy posiadają umiejętności pozwalające na rozwój jednak są niedoceniani przez klasyczne instytucje finansowe. Dodatkowo charakterystyczny dla gramenbanku jest fakt iż pomimo funkcjonowania w warunkach bangladeskiego patriarchy, główną grupę jego klientów stanowią kobiety.

Problemy instytucjonalne w państwach rozwijających się

- Efektywność systemu społeczno-gospodarczego może być oceniana przy użyciu wskaźników pokazujących stopę życiową ludności (poziom zaspokojenia potrzeb);
- Wzrost gospodarczy (i rozwój) to główne cele funkcjonowania systemu społeczno-gospodarczego – w państwach rozwijających się niekiedy nie są one realizowane;
- Jeden z głównych problemów wielu państw: brak stabilności
  - Wewnętrznej (eliminacja wahań koniunktury, inflacji, bezrobocia, zapewnienie bezpieczeństwa);
  - Zewnętrznej (sprostanie zobowiązaniom międzynarodowym, wzrost konkurencyjności gospodarki w handlu międzynarodowym)

Instytucje w państwach rozwijających się

- Zagadnienie analizowane w ramach m.in. nowej ekonomii instytucjonalnej (NIE), główny badacz D.C. North;
- Krytyka paradygmatu neoliberalnego (consensus waszyngtoński);
- Poszukiwanie czynników rozwoju również na poziomie instytucji instytucjonalnej (prawa własności, uwarunkowania kulturowe itd.);
- Podział na instytucje formalne (reguły polityczne i prawne, ekonomiczne) i nieformalne (szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe);
- Rozwój gospodarczy obejmuje wzrost gospodarczy i zmianę instytucjonalną (jakościową);
- Większość instytucji w państwach rozwijających się jest nieefektywna i służy przede wszystkim grupom sprawującym władzę
- Ważne dla rozwoju: inwestycje w kapitał ludzki;
- Efektywny system praw własności jest kluczowy dla rozwoju gospodarczego, ale niestety szwankuje w wielu państwach rozwijających się;
- G. Myrdal: „soft state” ...

Warunki wstępne wzrostu i rozwoju

- **odpowiednia ilość i jakość pracy.** Siła robocza powinna mieć odpowiednie właściwości, aby mogła okazać się użyteczna we wdrażaniu nowych technologii. Najważniejsze z nich to: wykształcenie, umiejętności zawodowe, nawyki produkcyjne i motywacje do systematycznej pracy, jej doskonalenia i angażowania tych umiejętności do pomnażania produkcji;
- **odpowiednia ilość i jakość kapitału** w postaci maszyn, wyposażenia i surowców. Podaż kapitału zależy od udziału oszczędności w PKB. Im w danym kraju jest niższy PKB per capita, tym bardziej odczuwa się niedostatek kapitałów;
- **odpowiednia ilość i jakość zasobów naturalnych.** We współczesnym świecie czynnik ten jest istotny, lecz nie decydujący. Japonia, która posiada niewielkie zasoby naturalne, osiągnęła wysoki poziom rozwoju i najwyższe wskaźniki wzrostu dzięki jakości posiadanej siły roboczej i niezwykle dużym skłonnościom do oszczędzania;
- **wysoki poziom techniki i technologii.** Technologia to wiedza o tym, jak przekształcać zasoby w dobra i usługi. O jej poziomie decyduje rozwój nauki. Badania naukowe tworzą podstawy podnoszenia poziomu techniki i technologii;
- **sprzyjające czynniki socjokulturowe** kształtujące etos pracy, wpływające na sumienność, skłonność do rywalizacji i podejmowanie wyzwań, jakie tworzy środowisko, samoodpowiedzialność za własną pomyślność.

Ekstensywny wzrost gospodarczy

Osiągany przez zwiększanie zasobów, np. wzięcie pod uprawę nowych areałów ziemi - typ wzrostu, którego podstawą są rosnące nakłady i stosunkowo wolne zmiany w wydajności czynników produkcji;

Intensywny wzrost gospodarczy

osiągany przez zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów, np. przez zwiększenie wydajności z hektara gruntów ornych. (zwiększająca się wydajność pracy, malejące wskaźniki materiałochłonności, energochłonności, kapitałochłonności);

Strategie wzrostu i rozwoju to w pewnym sensie odpowiedź na pytanie, jak przerwać błędne koło ubóstwa, najczęściej pojawia się 5 następujących strategii:

- Liberalna strategia wzrostu

Dąży ona do poprawienia alokacji zasobów dzięki zdaniu się na mechanizmy rynkowe oraz wskazówki, które one daje. Jej głównym polem zainteresowania są zagadnienia mikroekonomiczne. Ogromną rolę przypisuje sektorowi prywatnemu, a jej skrajne warianty przypominają zasady leseferyzmu. Nacisk kładziony jest na politykę pieniężną i budżetową oraz na reformy finansowe. Jej cele to: stabilizacja gospodarki, poprawa alokacji zasobów, dobre funkcjonowanie rynków, sprzyjanie wysokiemu poziomowi oszczędzania, zapewnienie bardziej efektywnego wykorzystania kapitału.

- Strategia Gospodarki otwartej

Podobnie jak strategia liberalna uwagę skupia na rynkowej alokacji zasobów, czy też na sektorze prywatnym. Najważniejsze znaczenie przypisuje eksportowi. W strategii tej usiłuje się uzyskać korzyści komparatywne oraz wzrost stopy oszczędności, co przyspiesza akumulację kapitału, a tym samym wzrost. Strategia ta opowiada się za aktywną rolą państwa.

- Strategia Rozwoju rolniczego

Dąży ona do osiągnięcia wzrostu produkcji rolnej. Kluczem do jej osiągnięcia jest postęp techniczny, co wiąże się z wprowadzaniem wysoko wydajnych kultur rolnych. Jest ona głównie stosowana w krajach Trzeciego Świata.

- Strategia Industrializacji

Nacisk kładzie na ekspansję sektora przetwórczego. Jej celem jest podwyższenie stopy wzrostu gospodarczego, co można osiągnąć przez: rozwój produkcji dóbr przetwórczych, rozwijanie przemysłu dóbr kapitałowych oraz proeksportową orientację sektora przetwórczego. Opowiada się za interwencją władz publicznych.

- Strategia Redystrybucyjna

jej celem jest poprawa podziału dochodu i bogactwa. Zaleca ona tworzenie miejsc pracy, redystrybucję części wzrostu dochodu narodowego na rzecz najuboższych, zwracanie uwagi na potrzeby podstawowe.

Zwykle szereg czynników determinuje wybór strategii rozwoju:

- Ograniczenia zasobów;
- Struktury ekonomiczno-społeczne;
- Relacje z otoczeniem;
- Orientacja polityczna ugrupowań rządzących;
- Wpływ organizacji międzynarodowych;

Przez wiele lat strategia industrializacji uważana za kluczową w przyspieszeniu tempa wzrostu gospodarczego; W ramach consensusu waszyngtońskiego upowszechnienie strategii liberalnej.

Koncepcja „developmental state”

Developmental state, or hard state, is a term used to refer to the phenomenon of state-led macroeconomic planning in East Asia in the late twentieth century. In this model of capitalism (sometimes referred to as state **development capitalism**), the state has more independent, or autonomous, political power, as well as more control over the economy. A developmental state is characterized by having strong state intervention, as well as extensive regulation and planning. The term has subsequently been used to describe countries outside East Asia which satisfy the criteria of a developmental state. Botswana, for example, has warranted the label since the early 1970s. [1] The developmental state is sometimes contrasted with a predatory state or weak state.[2]

Rolnictwo w krajach rozwijających się

- Wysoki wskaźnik zaludnienia terenów wiejskich w krajach rozwijających się: średnio około 70% ogółu ludności, z czego większość znajduje zatrudnienie w rolnictwie
- Jednocześnie: wysoki wskaźnik niedożywienia, analfabetyzmu i nierówności na terenach wiejskich
- 3,5 miliarda ludzi mieszka na obszarach wiejskich, ¼ z nich w warunkach chronicznego niedożywienia
- 65% światowej produkcji rolnej wytwarzana jest w krajach rozwijających się

Charakterystyka rolnictwa w poszczególnych regionach świata

- ▶ Ameryka Łacińska:
  - latyfundia (zatrudnienia dla minimum 12 osób) i minifundia (zbyt małe by zapewnić utrzymanie dla 1 rodziny)
  - 1,3% właścicieli ziemskich posiada 71,6% ziem uprawnych
- ▶ Azja:
  - Zbyt fragmentacja i przeludnienie
  - Brak środków na rozwój (brak dostępu do kredytów)
- ▶ Afryka:
  - produkcja rolna na własne potrzeby
  - Problemy z prawem własności
  - Rolnictwo ekstensywne

Rolnictwo a rozwój gospodarczy: szansa czy ciężar

Historyczne koncepcje:

Fizjokratyzm sprowadza się do uznania zgodności porządku gospodarczego z porządkiem naturalnym, wynikającym z praw natury. Stąd też fizjokraci głosili zasadę pełnej swobody działalności gospodarczej, wolności posiadania własności i wolności osobistej. Ziemia jest jedynym źródłem bogactwa, a rolnictwo - jako jedyna działalność produkcyjna - jest zdolna do pomnażania tego bogactwa. Ziemia i gospodarowanie na niej dają produkt czysty - nowe dobra. Przepływa on pomiędzy podzielonym na trzy klasy społeczeństwem: klasą właścicieli ziemi, klasą produkcyjną - rolnikami i klasą jałową (rzemieślnicy, kupcy, przemysłowcy), która nie przynosi produktu czystego.

Agraryzm - podstawą gospodarki i dobrobytu państwa jest rolnictwo, wobec którego przemysł powinien pełnić rolę usługową. Trwałą podstawę struktury agrarnej stanowią drobne, ale silne ekonomicznie, rodzinne gospodarstwa rolnych, chłopów zaś stanowią podstawową i najliczniejszą, a także najmniej zdeprawowaną przez cywilizację urbanistyczno-przemysłową grupę społeczną. Winni oni mieć prawo do odgrywania dominującej roli politycznej w państwie oraz w odrodzeniu moralnym społeczeństwa. **Głosił koncepcję tzw. "trzeciej drogi"**, wysuwając utopijną ideę stworzenia ustroju pośredniego między kapitalizmem a socjalizmem. System społeczny oparty na zasadzie solidaryzmu.

Im wyższe PKB per capita, tym niższy udział rolnictwa w PKB, gdyż:

- Mniejsza część dochodu przeznaczana na żywność
- Zwiększenie produktywności w rolnictwie: mniejsza ilość środków przeznaczana na wyżywienie społeczeństwa

Zielona rewolucja

Problem głodu i niedożywienia na świecie nasilił się pod koniec lat 50. XX wieku, do łask powróciła m.in.

teoria maltuzjańskiej pułapki tj takiej sytuacji gospodarczo-ekonomicznej kraju, w której z powodu niezwykle niskiej wydajności w rolnictwie, prawie wszyscy muszą pracować na roli aby przeżyć. Przy wzroście ludności szybszym niż przyrost produkcji rolnej pojawia się głód przyczyniający się do wzrostu śmiertelności. Z drugiej strony natomiast, wzrost produkcji rolnej (np. dzięki zastosowaniu nawozów sztucznych) powoduje poprawę wyżywienia, a co za tym idzie szybki wzrost liczby ludności ponownie przywołujący widmo głodu.

Odpowiedzią na ten stan miała być właśnie **zielona rewolucja – zespół programów rozwoju rolnictwa prowadzonych w latach UN-FAO** (*Organizacja do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa*). Ich **celem było zlikwidowanie zjawiska głodu na Ziemi** poprzez zwiększenie produktywności rolnictwa (zwłaszcza w krajach tropikalnych i subtropikalnych) dzięki zastosowaniu wydajniejszych odmian roślin uprawnych i rozwojowi agrotechniki. Ważnym czynnikiem było wyhodowanie nowych odmian pszenicy, ryżu i kukurydzy, charakteryzujących się dużą plennością i odpornością na choroby.

Mimo znacznej poprawy sytuacji żywnościowej w wielu krajach m.in. Indiach, Pakistanie, państwach Ameryki Południowej i Afryki, zielona rewolucja miała również swoje negatywne następstwa: ekologiczne - niekorzystne przekształcenia środowiska przyrodniczego w wyniku wprowadzania monokultur rolnych, przeprowadzania nieprzemyślanych melioracji czy nadmiernego zużycia wody w celu nawadniania, nadużywania nawozów sztucznych i pestycydów; społeczne: np. nagły wzrost zróżnicowania dochodów itp.

Idea zielonej rewolucji krytykowana była również z pozycji marksistowskich - uważano, że prawdziwym jej celem jest wprowadzanie i utrwalanie systemu kapitalistycznego, m.in. poprzez zaniechanie reform rolnych i zachowywanie dotychczasowej, niesprawiedliwej struktury własności obszarów rolnych.

Reforma rolna

- Strategiczny instrument rozwoju wsi i rolnictwa w ujęciu ekonomii rozwoju
- Dotyczy przede wszystkim zmian w podziale ziemi
- Następstwo uzyskania niepodległości bądź obalenia dotychczasowego rządu
- Określenie m.in. dopuszczalnych obszarów gospodarstw
- Czasem: kolektywizacja lub osłabienie dominacji wielkich właścicieli ziemskich
- Zawsze: interwencja państwa
- Skutek: pozytywny tylko w przypadku wysokiej kultury rolnej przed reformą: Tajwan, Korea Południowa, Filipiny...
- Od lat 80. XX wieku: reforma rolna jako instrument ułatwiający aktywizację zawodową rolników i ekspansję gospodarki rynkowej
- Strategia liberalna: już nie zmiany układów własnościowych, lecz uwolnienie cen produktów rolnych i środków produkcji

Rolnictwo a industrializacja

Dylemat polityka:

- wysokie ceny żywności mogą zachęcić rolników do unowocześniania i zwiększania produkcji oraz zwiększania ich zysków
- Niskie ceny żywności są korzystne dla przemysłu i mieszkańców miast i minimalizują presję inflacyjną
- Eksport żywności zwiększa rezerwy walutowe, ale może odbywać się kosztem zaopatrzenia rynku wewnętrznego
- Opodatkowanie sektora rolnego to zyski dla rządu, lecz jednocześnie przesłanka dla farmerów do ograniczenia produkcji

Substytucja importu

Jest najważniejszą strategią protekcjonizmu występującego w wymianie międzynarodowej. Jest celowym działaniem, które ma na celu przeniesienie pewnej części dóbr oraz usług importowanych na rzecz eksportu poprzez zastąpienie importu dóbr konsumpcyjnych dobrami produkowanymi w kraju. Taki cel osiągnąć jest w gospodarce danego kraju poprzez ustalanie środków protekcjonistycznych jakimi między innymi są kwoty oraz taryfy celne. Innym sposobem substytucji importu jest nakłanianie społeczeństwa do kupna dóbr krajowych oraz ich lansowanie.

W dobie globalizacji oraz przynależności do różnych organizacji międzynarodowych niejednokrotnie takie działania są zakazywane. Substytucja importu musi być stale kontrolowana oraz ostrożnie stosowana. Jest to niebezpieczne narzędzie polityki wymiany międzynarodowej, której zachwianie może prowadzić do pobudzania i ochrony nieefektywnych sektorów gospodarki oraz korupcji.

Efekty

Środki protekcjonizmu służą do poprawiania konkurencji w określonych gałęziach przemysłu wewnątrz danego kraju, blokując konkurencję z zewnątrz. Substytucja importu pozwala na rozwój nowych oraz wzmocnienie konkurencji istniejących gałęzi wewnątrz kraju. By te gałęzie mogły się rozwijać wprowadza się subsydia oraz zmiany w przepisach prawnych, które chronią interesy krajowych przedsiębiorców, a blokują interesy zagranicznych inwestorów.

Orientacja na eksport na przykładzie Japonii

etap uprzemysłowienia (odzyskiwanie pozycji przedwojennej). Władze popierają rozwój przemysłów stoczniowego i hutniczego, które mają być lokomotywą rozwoju kraju. Japonia odzyskuje pozycję eksportera produktów przemysłu włókienniczego (jeszcze jest tania siła robocza). Eksport jest możliwy dzięki niskim cenom, choć same wyroby mają opinię tandety.

etap industrializacji przez substytucję importu. MITI popiera rozwój rodzimego przemysłu poprzez reglamentację importu, ułatwienie zakupu nowych technologii i wyciszenie konkurencji wewnętrznej. Pod koniec lat pięćdziesiątych rozpoczyna się powolny rozwój japońskiego przemysłu motoryzacyjnego – firmy japońskie wiążą się z czołowymi koncernami amerykańskimi wykorzystując to jako okazję do nauki. Szybki rozwój innych segmentów przemysłu motoryzacyjnego (większy rynek wewnętrzny). Władze zaczynają wspierać przemysł motoryzacyjny. Powstaje Agencja Planowania Ekonomicznego zajmująca się prognozowaniem rozwoju i ustalaniem celów polityki gospodarczej. Następuje ograniczenie roli związków zawodowych.

etap ograniczenia roli państwa - Japonia wchodzi do OECD, częściowa liberalizacja kontaktów z zagranicą. Następuje częściowy spadek znaczenia decyzji władz na rzecz wzrostu znaczenia koncernów. Dużą rolę odgrywa przemysł stoczniowy, maleje znaczenie przemysłu włókienniczego i hutnictwa. Siłę roboczą ze schodzących branż przejmują rozwijający się przemysł motoryzacyjny pracujący w warunkach ochrony rynku przez państwo (jeszcze nie eksportuje). Rozwój przemysłu motoryzacyjnego związany jest z masową motoryzacją Japonii w dekadzie lat sześćdziesiątych (wystarczająco duży rynek wewnętrzny).

etap industrializacji przez eksport - Plan „przebudowy archipelagu” Tanaki: m.in. *rozbudowa kolei, zwrot w polityce gospodarczej ku konsumpcji i kwestiom ekologicznym*. Liberalizacja wymiany handlowej (rezygnacja z reglamentacji importu). W dalszym ciągu chroniony jest rynek rolny. Kryzys naftowy lat `70 spowodował kłopoty głównych gałęzi gospodarki - przemysłu stoczniowego. Znowu wzrasta rola władz. Przyniosło to rezygnację z planu Tanaki. Władze popierają nowe gałęzie gospodarki: robotyzacja i elektronika. Paradoksalnie kryzys naftowy wpłynął korzystnie na pozycję przemysłu motoryzacyjnego, który potrafił się dostosować do nowych warunków rynkowych. W połowie lat osiemdziesiątych powrót do pomysłów Tanaki (ze względu m.in. na bardzo wysoką nadwyżkę handlową). Liberalizacja handlu, zachęcanie do kupowania towarów importowanych. Próba rozbudzenia konsumpcji wewnętrznej. Prywatyzacja kolei i łączności.

„Sztuczny” status polityczny państwa (podobnie Tajwan). Odrębność państwowa Korei była skutkiem zimnej wojny. Niezależność polityczna była w znacznej mierze efektem protekcji USA. Stabilizacja polityczna. Wysoki poziom stabilizacji politycznej (w zasadzie brak zamachów stanu). Stabilizacja osiągnięta poprzez trwałe rządy autorytarne (odwrotnie niż w Japonii). Trzy ekipy: Li Syng Mana (1948 – 1960), Park Chung Hee (1961 - 1979), Chun Doo Hwana (1981 – 1988). Dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych zwrot do rządów demokratycznych. Kraj jednolity etnicznie z długimi tradycjami narodowymi.

- Reforma rolna przeprowadzona na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, awans społeczny szerokich rzesz ludności wiejskiej (nowa klasa średnia), odszkodowania dla byłych właścicieli zostały ulokowane w miastach i stały się źródłem akumulacji kapitału.
- Polityka walutowa: stabilizacja waluty w 1962 r., pełna wymienialność na początku lat osiemdziesiątych.
- Rola państwa w gospodarce. Duży sektor przedsiębiorstw państwowych odziedziczony po Japończykach. Pierwsza faza rządów Parka (do 1968 r.) ma charakter etatystyczny, dopiero po 1968 r. następuje prywatyzacja. Państwo będzie jednak cały czas promować nieformalnie powiązane z administracją wielkie czelobole jako lokomotywy rozwoju gospodarczego (Huyn dai, Goldstar obecnie LG, Samsung, Daewoo), praktykowane planowanie gospodarcze (indykatywne plany wieloletnie, planowanie przestrzenne), m.in. zaplanowano skupienie przemysłu ciężkiego wzdłuż osi Seul – Pusan.

• **Dwie fazy polityki gospodarczej państwa:** w początkowym okresie celem polityki gospodarczej była substytucja importu i uniezależnienie kraju od pomocy zagranicznej. Industrializacja przez eksport – na początku lat osiemdziesiątych następuje zmiana polityki na proeksportową, czemu towarzyszy liberalizacji polityki handlowej.

• **Sekwencja dominujących gałęzi przemysłu**

- **etap pierwszy: motorem rozwoju przemysł lekki** (nisko kwalifikowana, tania siła robocza) – lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte.
  - **etap drugi: przemysł ciężki i chemiczny** (np. przemysł stoczniowy) – wyższy poziom siły roboczej, ale wciąż względnie tania dzięki temu konkurencyjna – lata siedemdziesiąte. Etap trzeci: przemysł wysokich technologii – siła robocza nie jest już tania ale wysoko kwalifikowana (konkurencja jakością a nie ceną).
- Polityka subsydiów—subsydia w zamian za osiągnięcia.
  - Dyscyplinowanie przez państwo pracy, ale i kapitału.
  - Stłumienie eksplozji demograficznej (jako wynik wzrostu zamożności i głębokich zmian społecznych).

Oszczędności wewnętrzne

Teoria Nurskiego

Teoria kumulatywnych procesów okrężnych – zakłada, że zainicjowanie procesu wzrostu i rozwoju gospodarczego w krajach słabo rozwiniętych jest możliwe dzięki aktywnej ingerencji państwa. Według Ragnara Nurske w kraju słabo rozwiniętym gospodarczo występują procesy kumulacyjne, które powodują, że stan zacofania utrwala się w nim i uniemożliwia zaistnienie samoczynnego, przyspieszonego wzrostu gospodarczego. Przerwanie tych procesów wymaga aktywnej roli państwa, skoncentrowanej na tworzeniu sektora przemysłowego. Nurske sugeruje istnienie w kraju słabo rozwiniętym gospodarczo okrężnego układu sił, które wzajemnie na siebie oddziałują, dzięki czemu kraj biedny utrzymuje się w stanie ubóstwa. Taką sytuację określił stwierdzeniem „kraj jest biedny, ponieważ jest biedny”.

finansowanie zewnętrzne

Oficjalna pomoc rozwojowa

Oficjalną Pomoc Rozwojową (*Official Development Assistance, ODA*) stanowią darowizny i pożyczki udzielane krajom rozwijającym się przez oficjalne instytucje rządowe państw dawców lub organizacje międzynarodowe mające na celu wsparcie rozwoju gospodarczego i dobrobytu w tych krajach. Pożyczki są kwalifikowane jako Oficjalna Pomoc Rozwojowa tylko wtedy, gdy zawierają element darowizny w wysokości przynajmniej 25% wartości pomocy. Warunkiem zaklasyfikowania pomocy jako Oficjalnej Pomocy Rozwojowej jest także, aby kraj-biorca pomocy znajdował się na liście ustalonej przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD (*Development Assistance Committee, DAC*). Darowizny i kredyty na cele wojskowe nie są zaliczane do Oficjalnej Pomocy Rozwojowej.

Podstawowymi formami pomocy rozwojowej są:

- **pomoc finansowa**, (Darowizny, Kredyty, Umorzenie długów)
- **rzeczowa** (Dobra konsumpcyjne, Dobra inwestycyjne, Pomoc żywnościowa)
- **techniczna** (Szkolenia, Doradztwo, Ekspertyzy)

W zależności od sposobu realizacji pomocy możemy wyróżnić:

- **pomoc dwustronną**, - kierowaną bezpośrednio do instytucji, organizacji i osób w kraju-biorcy
- **trójstronną** - polega na udzielaniu pomocy rozwojowej wspólnie z innym krajem-donatorem.
- **wielostronną** - udzielana za pośrednictwem instytucji międzynarodowych

Inwestycje zagraniczne

Peter Bauer, badacz szkodliwości pomocy zagranicznej napisał: „Jeśli wszystkie warunki potrzebne do rozwoju kapitału są spełnione, to w niedługim czasie się on pojawi – albo dojdzie do jego akumulacji na miejscu, albo będzie dostępny z zagranicy. Jeśli jednak warunki konieczne do jego rozwoju nie są spełnione, to pomoc zagraniczna będzie zawsze nieproduktywna i nieefektywna. Tak więc, jeśli atmosfera dla działalności gospodarczej jest sprzyjająca, to postęp materialny nastąpi również bez pomocy zagranicznej. Jeśli warunki w kraju nie sprzyjają gospodarce, to postępu nie będzie, nawet przy wsparciu z zewnątrz”.

- **Inwestycje Portfelowe**(zagraniczne inwestycje pośrednie)

Dokonane przez zakup papierów wartościowych, a nie konkretnego przedsiębiorstwa, dobra materialnego czy intelektualnego bądź usługi. Kupując papiery wartościowe w danym kraju, takie jak akcje, obligacje czy inne, inwestorzy portfelowi mogą zyskać zarabiając na różnicach w oprocentowaniu takich papierów wartościowych, a więc na różnicy stóp procentowych czy wahaniach kursu walutowego.

- Inwestycje Bezpośrednie

Są kategorią międzynarodowych inwestycji, dokonywanych przez rezydenta jednego kraju (nazywanym „inwestorem bezpośrednim” lub „firmą matką”) z zamiarem sprawowania długotrwałej kontroli w przedsiębiorstwie innego kraju (nazywanym „przedsiębiorstwem bezpośredniej inwestycji” lub „firmą-córką”). Przez „długotrwałą kontrolę” rozumie się tutaj istnienie długoterminowych relacji pomiędzy inwestorem bezpośrednim i przedsiębiorstwem bezpośredniej inwestycji oraz istotny poziom oddziaływania, który daje inwestorowi bezpośredniemu efektywny głos w zarządzaniu przedsiębiorstwem bezpośredniej inwestycji. Aby inwestycję uznać za BIZ, minimalny próg zaangażowania kapitałowego inwestora bezpośredniego w przedsiębiorstwie bezpośredniej inwestycji ustalono na poziomie 10%.

Transfery prywatne (remittances)

- Obecnie najefektywniejsze źródło finansowania rozwoju
- Największy wzrost znaczenia przez ostatnie 20 lat
- Związane z migracjami międzynarodowymi i przepływem kapitału
- Przeciwykliczne i nie powodują zwiększania zadłużenia
- Ponad 300 mld USD/rok

Nieformalne systemy transferu kapitału

Odbywają się bez dokumentacji, w oparciu o współdziałanie kilku stron, ich absolutne wzajemne zaufanie oraz osobistej odpowiedzialności za przeprowadzone transakcje. Przykład: Pakistańczyk pracujący na nielegalnie w Katarze chce wysłać określoną sumę pieniędzy do domu. Każdy oficjalny bank rejestruje taką transakcję, nie mówiąc o tym, że zażąda za nią opłaty. W grę wchodzi też czas przekazu – przeciętnie około tygodnia. Pakistańczyk zatem idzie do znajomego pośrednika, mającego skromne zaplecze gdzieś na tyłach legalnie prowadzonego sklepu. Płaci, zwykle w dolarach, pośrednik dzwoni, faksuje lub wysyła e-mail do swojego wujka lub kuzyna – również pośrednika, w kraju docelowym, który tam, w ciągu paru godzin, oddaje wskazanej przez klienta osobie równowartość przesłanej sumy w walucie kraju docelowego. W celu zapewnienia bezpieczeństwa transakcji przesyłający pieniądze podaje odbiorcy uzgodniony z pośrednikiem kod cyfrowy. Jego zacytowanie pozwala na odbiór pieniędzy. **System ten do złudzenia przypomina system Western Union**, ale jest o niebo tańszy i nie wymaga żadnych papierów i podpisów. Opłata za transfer wynosi około 1 proc. przesyłanej sumy.

Zadłużenie zagraniczne państw rozwijających się²²

Bezpośrednią przyczyną powstania globalnego zadłużenia był wzrost wymiany handlowej pomiędzy krajami najwyżej rozwiniętymi a krajami uznawanymi za rozwijające się. W dużym stopniu zjawisko to nastąpiło w wyniku pożyczek udzielanych przez państwa bogatsze państwom słabiej rozwiniętym. Ogromny transfer zasobów pieniężnych sfinansował wiele inwestycji oraz doprowadził do zwiększenia popytu na dobra importowane w krajach rozwijających się. Z kolei w krajach silnie uprzemysłowionych pozwolił on podtrzymać korzystną koniunkturę gospodarczą. Jak z tego wynika, mimo różnych przesłanek, zarówno kraje dłużnicze jak i kraje wierzycielskie były zainteresowane przepływem środków finansowych z krajów rozwiniętych pod względem gospodarczym do krajów rozwijających się, co w rezultacie zapoczątkowało narastanie globalnego kryzysu zadłużeniowego. Sytuacja każdego dłużniczego państwa posiada specyficzny charakter. Jednak mimo wielu różnic można wyodrębnić typowe przyczyny powstania zadłużenia zagranicznego, które są charakterystyczne dla większości krajów rozwijających się.

Dokonując najogólniejszej klasyfikacji należy wyodrębnić wewnętrzne i zewnętrzne źródła zadłużenia zagranicznego.

Do wewnętrznych przyczyn powstania zadłużenia zagranicznego krajów rozwijających się można zaliczyć:

- politykę inwestycyjną i liberalizm eksportowy -niski poziom rozwoju gospodarczego, brak wykwalifikowanej siły roboczej, infrastruktury technicznej a przez to długi okres budowy obiektów przemysłowych; część inwestycji nierentowna.

²² Grzegorz Górniewicz Instytut Prawa, Administracji i Zarządzania Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego

- polityka finansowo-budżetowa słaby i mało efektywny rynek pieniężny, nieodpowiednie operowanie stopą procentową, nieskuteczna polityka stymulowania gromadzenia oszczędności);
- ucieczka kapitału krajowego za granicę - obawa przed dewaluacją waluty krajowej

Do zewnętrznych przyczyn powstania zadłużenia zagranicznego krajów rozwijających zaliczamy:

- niekorzystne kształtowanie się terms of trade (ceny wyrobów produkowanych przez kraje rozwinięte rosły szybciej niż ceny eksportowanych przez kraje rozwijające się)
- polityka protekcyjniczna krajów rozwiniętych (stosowanie ograniczeń celnych i pozacelnych w dostępie do ich rynków);
- stopy procentowe (relatywnie niskie stopy procentowe w okresie, gdy zaciągano kredyty stymulowały pożyczki. Wzrost stóp w latach osiemdziesiątych, związany z podwyższeniem cen ropy naftowej, stworzył niekorzystne warunki spłaty);
- zmiany w warunkach kredytowania i malejący dopływ środków pieniężnych na początku lat siedemdziesiątych (2/3 kredytów pochodziło ze źródeł publicznych, a 1/3 z prywatnych. Pod koniec dekady sytuacja odwróciła się, a kredyt prywatny jest droższy od publicznego.)

Plan Baker'a

Plan przeciwdziałania trwającemu od 1982 roku kryzysowi związanemu z ogromnym zadłużeniem państw rozwijających się, przedstawiony przez sekretarza skarbu USA Jamesa Baker'a w 1985 roku w Seulu. Zakładał zwiększenie finansowania dla 15 najbardziej zadłużonych państw przez instytucje międzynarodowe oraz banki komercyjne państw uprzemysłowionych - Bank Światowy i Międzypamerykański Bank Rozwoju (IADB) miały wyasygnować 9 miliardów dolarów, a banki prywatne - 20 miliardów dolarów w ciągu 3 lat. W zamian zadłużone państwa miały kontynuować procesy reform gospodarczych w duchu wolnorynkowym: prywatyzację, deregulację gospodarki, usuwanie barier dla handlu i inwestycji, promocję oszczędności wewnętrznych. Zasadniczym problemem był brak gwarancji dla kredytów prywatnych i wynikająca z tego niechęć banków komercyjnych do udzielania pożyczek najbardziej zadłużonym.

Plan Brady'ego.

Przedstawiony w marcu 1989 roku przez sekretarza skarbu Nicholasa Brady'ego. Proponował restrukturyzację zadłużenia w formie konwersji na 30-letnie obligacje o takiej samej wartości jak istniejące dotąd pożyczki i niższym oprocentowaniu lub o niższej wartości i rynkowym oprocentowaniu, wymagał przeprowadzenia liberalnych reform gospodarczych uzgodnionych z MFW i zaakceptowanych przez Bank Światowy, zmierzających do opanowania inflacji. Z planu Brady'ego skorzystały głównie państwa Ameryki Łacińskiej, a także np. w 1994 roku Polska. Plan był znacznie bardziej skuteczniejszy niż plan Bakera, uwolnił najważniejszych dłużników od ciężaru nadmiernego zadłużenia i zmniejszył ryzyko zachwiania całego międzynarodowego systemu kredytowego i wywołania globalnego kryzysu gospodarczego. Nie rozwiązał jednak problemu zadłużenia państw skrajnie biednych, nie będących w stanie sprostać jego warunkom.

Stan obecny

Do krajów wysoko zadłużonych objętych programem HIPC zalicza się 41 państw, z których największym zadłużeniem odznaczają się: Myanmar czyli dawna Birma (2,5 mld), Kenia (1,1 mld), Wietnam (1 mld) i Ghana (957 mln).

Największymi kredytodawcami są: Francja (31,4 mld \$), Stany Zjednoczone (12,5 mld \$) i Japonia (10,5 mld \$). Kraje te stać na zredukowanie części zadłużania, gdyż należą one do czołówki najbogatszych krajów świata. Oprócz tego zadłużone są jeszcze 52 inne państwa na kwotę 31,4 mld \$, których kredyty nie zostały objęte programem HIPC. Należą do nich między innymi: Filipiny (11,6 mld), Bangladesz (3,4 mld) i Nigeria (2,4 mld).

Mimo iż zostały one uznane za zdolne do spłaty całego zadłużenia, w wielu przypadkach nie radzą sobie one z ciągle rosnącymi odsetkami, co przyczynia się do jeszcze większego ich zubożenia. Kanada zaproponowała, aby redukcja zadłużenia dotyczyła tylko tych krajów, które uzyskane dzięki temu środki przeznaczą na sfinansowanie służby zdrowia i szkolnictwa. Zmniejszanie zadłużenia nie powinno natomiast dotyczyć państw, które prowadzą reżim wobec swoich obywateli lub prowadzą konflikt ze swoimi sąsiadami.

Inicjatywy oddłużenia

Zredukowanie zadłużenia nie rozwiąże jednak wszystkich problemów krajów słabo rozwiniętych. Kraje te potrzebują zarówno dużych środków finansowych jak również usprawnienia i unowocześnienia systemów gospodarczych, które są podstawą rozwoju państwa i poprawy warunków życia ich obywateli. Wiele krajów ubogich znajduje się pod panowaniem dyktatorów, którzy nie dbają o właściwe wykorzystanie środków uzyskanych z kredytów. Dofinansowania wymaga głównie szkolnictwo i służba zdrowia, które odznaczają się tragicznymi warunkami. Kraje rozwinięte powinny zaoferować pomoc tym krajom, ale nie w formie zabójczych dla nich kredytów, lecz doradztwa ekspertów oraz nowych rozwiązań technicznych, które mogłyby usprawnić ich gospodarkę. Pomoc finansowa powinna być stopniowo dawkowana i z rozsądnym oprocentowaniem, które nie stanowiłoby tak dużego obciążenia dla ich budżetu. Jeżeli niemożliwe jest całkowite zredukowanie zaciągniętych już kredytów, może warto zastanowić się nad innymi formami ich spłaty np. w formie produktów i surowców eksportowych tych krajów. Można by również w niektórych przypadkach odroczyć na jakiś czas spłatę długów, aż kraje te osiągną w miarę stabilną sytuację gospodarczą.

W większości przypadków zaciągnięte kredyty zamiast pomóc tym krajom przyczyniły się do jeszcze większego ich zubożenia. Uzyskane z nich pieniądze nie były w dodatku rozsądnie zagospodarowane, więc nie przyniosły żadnych korzyści a jedynie olbrzymie odsetki do spłacenia. W tej chwili najbardziej pożądanym źródłem pomocy byłoby całkowite anulowanie owych długów, zwłaszcza że większość kredytodawców nie poniosłaby z tego tytułu większych strat. Konieczne jest powstanie jakiegoś programu lub organizacji, które pomogły by tym krajom właściwie zarządzać finansami i stworzyłyby dla nich plan wyjścia z kryzysu.

Wpływ zadłużenia na rozwój gospodarczy

Nadmierne zadłużenie **staje** się odsetkowym obciążeniem budżetu. Często nie jest stosowany do pobudzenia gospodarki, ale służy pokryciu kosztów zadłużenia z poprzednich **lat**. Z zadłużeniem wiąże się nie tylko jego obsługa, czyli płatności odsetek, które pokrywane są kolejnymi pożyczkami. Rośnie zadłużenie, spada ilość inwestycji – co rodzi konieczność zaciągania kolejnych długów. To zamknięte koło zadłużenia.